

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

X. füzet.

Az arányos képviseleti rendszer.

(Harmadik és befejező közlemény.)

Ezzel ismertettük is az eddig forgalomba jött arányos képviselő-választási rendszereket, melyeknek közös hibájuk, hogy számtani műveletek chaoszába bonyolítják a választási actust, melynek legtermészetesebb és legegyszerűbb alakja mindig az marad, hogy *jelölje meg a választópolgár azt az egy egyént, a kit a törvényhozás munkájával meg akar bízni.*

Nézetünk szerint e rendszereknek egyszer kiindulási pontjuk van elhibázva és másodsorban nem ott alkalmazzák az orvosszert, a hol a baj fészke székel; szóval *rossz a diagnózis.* Az elméletek alkotói ugyanis azt látván, hogy a képviselők a jelenlegi többségi rendszer szerint olykor a kerület összes választóinak bizalmát bírják, olykor meg csak a választók felét képviselik, felállították a tételt, hogy minden képviselő az összes szavazatok közül bizonyos hányadosát a rokonelvű és egyetértő szavazatoknak egyesítné a maga személye körül s rendszereikben leginkább arra fektették a súlyt, hogy e quota a párt vagy minden egyes jelölt által minél tökéletesebben elérhető legyen. A quota azonban a jelenlegi rendszerben is kivétel nélkül tennáll és elérése minden képviselőtől megköveteltetik. E quota pedig nem más, mint minden egyes *választókerület szavazatainak fele és még egy szavazat.* Ezen tehát nincs mit segíteni, hanem legfelebb az volna kívánatos; hogy a választókerületek lehetőleg egyenlők legyenek, hogy a quota is egyenlő lehessen. A baj valódi kútforrása ott rejlik, hogy az e quotán felül eső szavazatok, akár kormánypártiak, akár ellenzékiek *kivétel nélkül kárba mennek* és sehol semmiben sem érvényesülnek. E körülmény szabja tehát meg a reform feladatát: t. i. *érvényesíteni kell e szavazatokat.*

How azonban az arányos képviseleti elméletek alkotói nem

itt keresték a fonátságok és bajok okát, az onnan is kiviláglik, hogy rendszereik *kivételesen* még fokozottabb mértékben szenvednek ugyanezen betegségben. A mig ugyanis a jelenlegi rendszer mellett a megválasztott képviselő személye körül feleslegben csak annyi szavazat halmozódhat fel, mint a mennyi *egy kerület választóinak egy hiján fele*, az új rendszerek szerint *2–3* kerület összes szavazatán kezdve *pár száz kerület* szavazatáig gyűlhetnek össze *a hiábavaló* s a kérdés lényegén semmit sem lendítő szavazatok.

Viszont, a mig a jelenlegi rendszer szerint a siker céljából a kisebbségi választók is minden egyes kerületben egy jelölt körül összetartásra s *egységes eljárásra* utaltatnak, addig az új rendszerek lehetővé teszik, hogy *egyetlen kerület kisebbsége is ép annyi kisebbséggé forgácsolódjék szét, a hány szavazóból áll* s így az egész országban a szavazatok nagymérvű szétszóródása, elzüllődése állhat be. Az új rendszerek gyengéi épen e felesleges és elzüllő szavazatok felhasználásánál a legkirívóbbak.

A kérdés tehát most már az, hogy a jelenlegi rendszer keretében, miként érvényesíthessék a felesleges és elkallódó szavazat?

Nézetünk szerint úgy, hogy megengedtetik neki *más kárba ment szavazatokhoz való csatlakozása s ha így elérte a számot*, melylyel általában képviselők választatnak, *szintén képviselő adatik neki*. Első sorban ki volna tehát mondandó, hogy bizonyos szűkebb körben 8–10 választókerület között a képviselő-jelöltnek az *egyik kerületből nyert szavazatai más kerületekből nyert szavazataival egyesíthetők*, valamint megengedtetik az is, hogy ugyanezen választási kör különböző kerületeiben azonos egy pártnak különböző jelöltjeire adott szavazatai a párt legtöbb szavazatot nyert jelöltjének személye körül szintén egyesíthetők legyenek.

Ki és miként eszközölje azonban e szavazatok csatlakozását?

E részben a szavazatok minősége szerint szükséges különbséget tenni. A szavazatok egyik része ugyanis olyan, mely azon jelöltre adatik, a ki már a szűkebb kerületben elérte az abszolút többséget, más része meg más ellenpárti jelöltekre esik. Miután azonban az egyszer már megválasztott képviselőre tovább is szavazatot adni merőben felesleges, a választó közönség abszolút többségének elérése

után a képviselőnek ki kellene, hogy kiáltassék és több szavazat ne fogadtassék el az ő személyére, hogy a feleslegben maradott választók bárki más jelölt javára még értékesíthessék szavazataikat. A szavazatok másik részét a kisebbségben maradt szavazatok teszik, ezeknek érvényesítése végett, miként most egyenlő szavazatok, többszörös választások és abszolút többség el nem érése esetén, *új választások iratnának ki*, s a kisebbségben maradt ugyanazon polgárok felszólítandók volnának nyilatkozatra az iránt, hogy kiesoda más jelölt részére kívánják betudni szavazataikat?

Ez volna a kérdés megoldásának legegyszerűbb módja, de végrehajtása némi nehézségekkel jár. Először országszerte megsokasodnának a többszörös választások; másodsor a későbbi választásokon kevesebb számmal jelentkezhetnének az előbbi választók vagy önmaguk között is új pártokra oszolhatnának; harmadszor egy ily ingadozó nagyobb testülettel akadályokba ütköznék távolabbi vidékekről egy jelölt személye körül a kellő számú szavazatok összeegyeztetése.

Ismételjük, lehetetlenség ez sem volna, de kissé nehézkes eljárási mód. A kérdés azonban egyszerűen megoldható aként, hogy minden választó a midőn megnevezi az egyént, akit képviselőjének óhajt, egyszersmind egy 20 tagú pártbizottságra írásban beadja szavazatát. Ily módon minden jelölt mellett *külön-külön* egy 20 tagú bizottság alakulna, mely a kisebbségben maradt jelöltnek elnöksége alatt, más pártbizottságokkal érintkezésbe lépne s döntene a felett, hogy a 8–10 kerületből álló körben ki más kisebbségben maradt jelölt részére számíttassanak be a szavazatok.

Egészben tehát a magyarországi viszonyokra való tekintettel így képzeljük a választási reformot:

Miután arról van szó, hogy a választóknak ezután nemcsak egyik abszolút többségben levő fele, hanem *a másik rész* is képviselőt nyerjen, a jelenlegi választó kerületek mellett természetesen *megkétszereződnek* a képviselők száma. Ennek kikerülése végett minden választó kerületbe még egyszer annyi választó sorozandó, mint a mennyi most van. A kerületek nagysága lehetőleg egymáshoz arányosítandó. A rendszer ugyan ezt feltétlenül nem követeli meg, de az csakugyan nem fér össze sem az egyenlőséggel, sem az osztó igazsággal, hogy némely kerületben pár száz, másokban néhány ezer választó egyenlő befolyással birjon a törvényhozásban.

Ezek volnának tehát a választó kerületek. Egymás mellett fekvő 8—10 választókerületből lehetőleg páros számban, a megyék nagyságához képest *választó körök* alkottatnak, melyeken *belül* az eddig *felesleges* és *kárba ment* szavazatok csatlakozása engedtetik meg.

A választók összeírása s mindennemű előkészület a választásokra az eddigi törvények értelmében menne végbe, azzal a különbséggel, hogy az összeíró küldöttség és központi választmány *a választásig* folytatná működését s az időközben elhalt, végleg eltávozott, itélettel választási jogából megfosztott, vagy más okból jogosultságát elvesztő választókat törölné a sorból, s a választók számát nyilvánosságban tartaná. A választás kezdetén a választási elnök kikiáltja a szavazók számát s azon számot (a szavazók felét), mely egy képviselő megválasztásához szükséges.

Az eddigi törvényes jelölés után, ha csak két jelölt van, mindkettő egyhangúlag megválasztott képviselőnek kiáltatik ki; ha több van, *minden jelölt részére* a pártbizottságra adandó szavazatok befogadása végett egy *külön* urna állittatik.

A választó *egy jelöltre* szavaz s ugyanakkor egy húsztágú pártbizottságra benyújtja szavazatát, mely *az illető* jelölt szavazó urnájába tétetik.

A szavazás folyama alatt az a jelölt, a ki elérte a választók *felének* számát, képviselőnek kiáltatik ki. Ugyanekkor azonban megengedtetik, hogy a törvényes formák között *új jelölt* állittassék fel.

Szavazásra többé a kitűzött idő alatt senki sem jelentkezvén, a szavazatszámok constatálása után azon jelölt, a ki ugyan nem érte el szavazataival a jegyzékbe felvett választók fele számát, de *a tényleg beadott* szavazatok felét megnyerte, szintén képviselőnek kiáltatik. Az időközben visszalépő jelöltre és pártbizottságára adott szavazatok nem létezőknek tekintetnek.

A beadott szavazatok száma kikiáltatván, mindazon jelöltek *részére*, a kiknek *felesleges* vagy *kisebbségben maradt* szavazatai túlhaladják a szavazatok tizedrészének felét, tehát az egy huszadot, az illető pártbizottság szavazatai is összeszámíttatnak és eredményök constatáltatik. A jelöltekre történt szavazás eredményét a választó kerületek elnökei haladéktalanul kölcsönösen tudatják egymással a *választó körben*. Viszont az elnökök az értesüléseket

a pártbizottságok elnökeinek tudomására hozzák. Ekkor kezdődik a pártbizottságok működése.

A tágabb tizes választási kör bizottságai által most megejtendő választások befejezésének idejére a törvény időt szab, melyen belül a pártbizottságnak meg kell kezdenie és be kell fejeznie munkásságát.

A pártbizottságot a kisebbségben maradott jelölt vagy felesleges szavazattal rendelkező képviselő, vagy akadályoztatása esetén törvényes meghatalmazottja hívja egybe és tanácskozásain elnököl. Valamennyi tag kívánságára a választási elnök is összehívhatja. A pártbizottság maga között megállapodásra jutván, határozatának felvétele s esetleg szavazása nyilvánosan a választási elnök, jegyző, bizalmi férfiak, szavazatszedő küldöttség jelenlétében ugyanazon formások között történik, mint a rendes választás.

A választási elnök hivatalosan tudatja az illető kerület választási elnökével az így kimondott *csatlakozást* s azon elnök kiáltja ki a képviselőt, a kinek keze alatt a bejelentett szavazatrészek egy egészszé alakúlnak.

A csatlakozások a jelentkezések sorrendjében fogadtatnak el, a később érkező felesleges csatlakozások visszaútasítatnak s az illető választási elnök a pártbizottságot új határozatra szólítja fel.

Csatlakozások alkalmával a szavazatok nem szám szerint, hanem a síkebb kerületben beadott összes szavazatokhoz való viszonylagos értékek szerint számíttatnak. Ha például valamely mandátum megszerzéséhez a beadott szavazatok egy tizedrésze hiányzik, a tágabb választási kör valamely kerületéből annyi szavazatra van szükség, a mennyi *azon kerületben, honnan felajánlatik*, szintén a beadott szavazatok egy tized részét képezi. Csatlakozáskor a szavazatok viszonylagos értéke tizedrészenként számít. Ha a szavazatok száma egygyel meghaladja az illető kerületben beadott szavazatok felének egy huszadrészét, egy teljes tizedrésznek vétetik. A 20-ad rész kiszámításánál a törtek elesnek.

Ha a választási kör több egyes kerületeiből *azonegy* jelölt nyert szavazatokat, e szavazatok az egyes választókerületekből a választási elnök által megküldött értesítések alapján viszonylagos tizedrész értékükhöz képest bármely választási elnök által egyszerűen a kezök alatt az illető jelölt számára gyűlt szavazatokhoz csatoltatnak. És ha ezen szavazatok összege többet tenne, mint a mennyi a megválasztáshoz szükséges, a felesleges tizedrészek visz-

szauításíttatnak s ezeknek értékesítése felett szintén a pártbizottság határoz. És ha több kerületben nyer a jelölt ilykép kellő számú szavazatot, azon kerület képviselője lesz, melynek mandátumát elfogadja s a többi feleslegben maradt szavazatok felett az illető pártbizottságok rendelkeznek.

A megválasztott képviselő meghatározott idő alatt, a ház összehívése előtt az elnöknel megtartandó kerülete iránt nyilatkozni tartozik.

A pártbizottságok a rendelkezésök alá bocsátott szavazatokat többfelé oszthatják és csatlakozásokat többfelől fogadhatnak el.

Ha akár a pártbizottságok magatartása miatt, akár más okokból a szélesebb választási kör képviselőinek száma nem telik be, az egyes kerületekben beadott összes szavazatokhoz viszonyítva, a legtöbb szavazatot nyert jelölt hivatik meg a parlamentbe. Egyenlő szavazatrészek esetén az ily szavazattöbbségre úttal jelöltek szavazatainak aránya a kerületben beadott szavazatokhoz a törtekig számíttatik ki s ha nagyobb szám így sem constatálható, a jelöltekre szavazott polgárok új szavazásra hívatnak fel.

A képviselő kinevezése, lemondása, halála esetén új képviselő választásának joga a szavazási jegyzőkönyvben bejegyzett azon választókra száll vissza, a kik eredetileg az illető képviselőre szavaztak és esetleg a mely választóknak szavazataival a pártbizottságok az ő mandatumát kiegészítették. E választók esetleg nem tudván megegyezni egyhangú választásban, köztük a többség dönt.

Ilyen volna főbb vonásaiban az általunk ajánlott reform. Mielőtt azonban bővebb indokolásba bocsátkoznánk, lássuk a fennebbi választási módszert az 1868-iki választásoknak néhány nagyobb igazságtalanságot magában rejtő választására alkalmazva.

Például Pest városa, mint korábban említők, a kormánypart nagy többségének daczára, a parlamentben mint ellenzéki többséggel bíró város nyert képviseletet. A számadatok akkor így állottak:

Kerület	Választó	Kormánypárti	Ellenzéki
1. Belváros	1758	Deák Ferencz . . 1230.	Ujházi László . . 214.
2. Józsefváros	1829	Szentkirályi M. . . 815.	Csernátony Lajos 859.
3. Terézváros	3222	Gorove István . . 1497.	Jókai Mór . . . 1511.
4. Lipótváros	1748	Wahrman M. . . 1748.	
5. Ferenczv.	1023	Török Pál 407.	Vidacs János . . . 522.
	9620.	5697.	3106

Megválasztattak tehát Deák Ferencz, Wahrmann Mór kormánypártiak, Csernátony Lajos, Jókai Mór, Vidacs János, ellenzékiek. Rendszerünk értelmében minden egyes kerület 2 képviselőt választana s egynek-egynek a beadott szavazatok felét kellene elérnie, ha azonban az 1868-iki kerületek alapján maradunk, csak Wahrmann Mór tekinthető megválasztottnak s a többi szavazatok egymáshoz való csatlakozásra vannak utálva.

E szavazatok illető kerületeik összes beadott szavazataihoz, tized részenként viszonyítva így állanak egymáshoz: kormánypártiak: Deák Ferencz 8 tized, Szentkirályi 5 tized, Gorové 5 tized, Wahrmann 10 tizedrész; Török 4 tized. Ellenzékiek: Ujházi 2 tized, Csernátony 5 tized, Jókai 5 tized, Vidacs 6 tized. Ezek közül Török 4 tizedből kettőt Deák Ferencznek bocsát át; a más két kormánypárti között Gorové közelebb járván a kerület fele szavazatainak eléréséhez, valószínűleg Szentkirályi előtte meghátrál s így megválasztatik Wahrmannal 3 kormánypárti. Az ellenzéken Jókai-val szemben Csernátony van előnyben s így ő enged, megválasztatik tehát egy ellenzéki. Ujházi 2 tized szavazatát Vidacs 6 tizedéhez csatolja s így tenmaradtak a kormánypárton Török 2 tizeddel, az ellenzéken Vidacs 8 tizeddel. Ezek között azonban egyesülés nem képzelhető s így a nagyobb hányadossal bíró Vidacs hivatik meg második ellenzéki képviselőnek. A pártok között tehát igazságos arány létesül s egész Pest városban csak egyik kerület 2 tizedrésze (Török Pál 203 szavazata) panaszkodhatik a miatt, hogy a parlamentben nem nyert szíve szerinti képviseletet, ellenben ezelőtt 16 tizedrész kerület (2933 szavazat) záratott ki a parlamentből.

Tekintsük azonban Pestmegyét, a hol 22,191 ellenzéki választó 10 képviselőt küldött a parlamentbe és 4777 kormánypárti egyet s m. Négy egyhangú választás volt a megyében s a többi kerületekben ezek a felesleges és kisebbségben maradt szavazatok:

Kerület	Szavazók száma	Kormánypárti	Tizedrész	Ellenzéki	Tizedrész
Gödöllői	3068	585	2	2483	8
Váci	2345	622	3	1723	7
Dabasi	2245	1090	5	1155	5
Dunarecsei	2701	1015	4	1686	6
Dunapatai	2920	1114	4	1806	6
Keczei	1355	351	2	1004	8
	14634	4777	20	9857	40

Ezek szerint a választási körben a kormánypárt 20 tizedrész kerülettel rendelkezik. Ha a kormánypártiak között meg van a hajlandóság a csatlakozásra, 2 képviselőt nyerhetnek, holott azelőtt egy sem jutott nekik; viszont az ellenzékiek a csatlakozások útján csak 4 képviselőre tehetnek szert. A csatlakozások mindkét részen a pártbizottságok belátása és izlése szerint többféle módon eszözölhetők mindig azon egy eredménnyel. Az igazságos arány mindenkép létrejő: egész Pestmegyét 8 ellenzéki és 2 kormánypárti fogja képviselni, s néhány szavazat csak a tizedek kikerekítésénél megy kárba. Ha valamely fél az egyesülésre nem használja fel a kínálkozó alkalmat, *maga vallja kárát*, mert a tíz tizedhez, azaz egy egész kerülethez legközelebb járó ellenpárti jelöltek hivatnak meg helyükbe.

Avagy tekintsük Somogy megyét, a hol 1869-ben 11,969 ellenzéki szavazat 8 képviselőt nyert s ama számnak majdnem fele 5.311 kormánypárti szavazat egyet sem. Itt egyhangúlag senki sem választott meg s a szavazatok így állottak:

Kerület	Szavazók száma	Kormány-párti	Tized-rész	Ellenzéki	Tized-rész
Lengyeltóti	2017	404	2	1613	8
Marczali	1775	655	3	1120	7
Kaposvári	2169	853	4	1316	6
Tabi	2217	751	3	1466	7
Szigetvári	2248	593	2	1655	8
Szili	2605	954	4	1651	6
Csurgói	2284	527	2	1767	8
N.-Aádi	1955	574	3	1381	7
		5311	23	11969	57

Hogy e kerületek között a pártbizottságok miként eszközlik a csatlakozásokat, azt a különböző jelöltekhez való hajlandóságuk szabja meg. Elég az, hogy a kormánypártiak 23 tizedrész kerület felett rendelkeznek és jogukban áll erejükhöz képest kisebbségben maradt és az országházból kimaradt jelöltjeik közül tetszésük szerint kettőt felküldeni, viszont az ellenzékieknek ötöt. Így azonban egy hely betöltetlen maradván, minthogy a kormánypártnak csak 3 tizedrész szavazata van feleslegben, az ellenzéknek pedig 7 tized, az utóbbinak még egy képviselője foglal helyet a házban.

Borsodban 8669 kormánypárti szavazatra 4 képviselő és 7885 ellenzékire csak kettő esett. A szavazatok így állottak:

Kerület	Szavazatok száma	Kormánypárti	Tized-rész	Ellenzéki	Tized-rész
Mezőkövesdi	2645	1348	5	1297	5
Csáthi	2557	1330	5	1237	5
Mezőkeresztesi	3256	—	—	3256	10
Mezőlányi	2867	1409	5	1458	5
Dádesdi	3454	3454	10	—	—
Szirmabesenyői	1765	1128	6	637	4
		8669	31	7885	29

A két párt ezek szerint egyenlő számú képviselőt nyert volna.

Nyitraiban 20424 szavazattal a kormánypártiaknak 11, és az ellenzéknek 4361 szavazata után egy képviselő sem jutott. A számok ezek:

Kerület	Szavazatok	Kormánypárti	Tized	Ellenzéki	Tized
Nagytapolcsányi	1793	1793	10	—	0
Privigyei	2321	1449	6	872	4
Szeniczai	1884	1864	10	20	0
Vágújhelyi	1136	1060	9	76	1
Szokolczai	2816	1833	7	978	3
Verbói	2040	2040	10	—	0
Zsámbokréti	2502	2502	10	—	0
Galgóczi	2682	1643	6	1039	4
Nyitrai	1981	1980	10	1	0
Vágvecsei	2155	2155	10	74	0
Komjáthi	1900	1900	6	1301	4
		20424	94	4361	16

Itt tehát 6 képviselő illeti a kormánypártiakat és 2 az ellenzékiet. Feltéve e helyen, hogy mindkét oldalon 5 tized, egy-egy fél kerület marad fenn, ez esetben azon szavazatok viszonylagos értéke, melyek a csatlakozások után a két kisebbségben maradt képviselő körül csoportosúlnak, a törtekig kiszámítandó, s ha így sem mutatkoznék többség, az illető szavazók új választásra szólítandók fel. Ha például a kormánypártnak a galgóczi kerületből

marad fenn 5 tized szavazata (most 6 tized van, tehát 1 tized leütendő), az ellenzéknek pedig a privigyei és vágújhelyi kerületekből ugyancsak 5 tized, ekkor törtek szerint a szavazatok értéke így áll:

Galgócson 2682 szóból, tegyük fel, 1375-öt kapott a kormány párti jelölt, ez tesz az összes beadott szavazatokhoz képest 5 tizedet és 13 századot. Ellenben Privigyének 2321 szavazatából 872 szó 3 tizedet 76 századot tesz, melyhez hozzáadva Vágújhely 1136 szavazatából a 76-ot, mely csak 67 századot tesz, ekkor a kormánypárt 5 tized 13 század számával szemben az ellenzéknek csak 4 tized 14 század szavazata van, s így a kétes hely a kormánypártot illeti meg.

E törtek kiszámításával a valószínűség a mellett szól, hogy egyenlő szavazatok miatt e rendszer keretében sohasem lehet új választásra szükség.

Végig mehetnénk így az ország valamennyi választókerületén, mindenikkel igazolhatván, hogy ez elmélet szerint a választók eredeti akarata a pártállás szempontjából a házban mindig képviseletet nyer s a szavazók vagy a pártbizottságok akarata ellenére 10 kerület között legrosszabb esetben is csak egy kerület felénél kevesebb szavazat eshetik el a képvisellettől, ellenben a jelenlegi rendszer mellett minden egyes kerületnek egy híjján fele szavazata okvetetlen kárba ment.

Óhajtottunk volna összehasonlítást tenni oly kerületekkel is, melyekben nemcsak két, hanem legalább három párt szerepel, de azon kimutatásban, melyet alapul használunk, csupán a megválasztott képviselők pártállása van megnevezve s így nem tudhatni, hogy az ellenző szavazatok mely párton állottak.

Szükséges megjegyeznünk, hogy a választó kerületek tényleges beosztását véve alapul a csatlakozásokra nézve, a javasolt rendszerről a fennebbieken csak hamis képet adhattunk. A régi kerületeket alkalmazva ugyanis az új rendszerhez, a választások első fokán csak azon kerület bírhat kizárólagosan saját képviselővel, a mely valamennyi szavazatát egy képviselő körül csoportosítja, tehát egyhangú választás esetén. Javaslatunk szerint azonban megkét-szereztenék a kerületek nagysága és két képviselő választatnék, de csak egy jelöltre történvén a szavazás, a kerület választóinak fele is egyhangú választást ejthet s így a csatlakozások nagy része,

melyeket fennebb a pártbizottságok által eszközöltünk, már az első fokú szavazás alkalmával maguk a választók által végrehajthatik. E részben tehát kisebb mértékben vétetnék igénybe a pártbizottságok munkássága. Másrészt azonban rendszerünk lehetővé teszi, hogy a választási körből minden pártárnyalat, mely a szűkebb kerület szavazatainak egy tized részéhez közel jár, külön képviselő küldésére működhessék közre. A régi rendszer szerint azonban a siker kilátásaitól az ily pártok előre megfosztatván, kísérleteket sem tettek. A kisebbségi árnyalatok szavazatainak értékesítése céljából tehát megszaporodnának a pártbizottságok. Sőt elméletileg lehetőség van nyújtva arra is, hogy 10 képviselő küldése körül 50 ig szaporodjanak fel a pártbizottságok. Részünkről azonban a szavazatok ily-szerű elaprózódásának teljes orvosságát találjuk két körülményben. Egyik a nagyobb országos pártok természetzerű törekvése, hogy országos érdekű nagyobb kérdések megoldása végett minél számosabbban egyetértő képviselőt gyűjtsenek maguk körül, s a másik pedig a kerületi választóknak ennél is hathatósabb, majdnem ösztön-szerű célja, mely szerint a kerületnek ne kellessék a szomszédok-hoz fordulni segítségért, hanem lokális érdekeinek, sőt az egyes választók ügyes-bajos dolgainak támogatására *saját külön* kerületi képviselővel bírjon.

A mennyiben tehát véges elménk a jelenlegi rendszer és a többi ajánlott rendszerek hiányain okulva, a tapasztalat útmutatásai nélkül e választási módszer következményeibe láthat, sehol semmi hátrány vagy akadály nem gátolja annak életbeléptetését és zavartalan működését.

A rendszernek azonban némely új szabályai megkövetelnek némi indokolást. Feltűnhetik például, hogy egyrészt a kétfokú választási eljárásra támaszkodik, melyet a tudományos felfogás általában elítélt. E kétfokú választási rendszer azonban lényegesen különbözik attól, melyet e néven a tudomány és gyakorlat ösmer. A németországi kétfokú választások vagy a magyarországi választási törvényben foglalt erdélyi kétfokú választások csak a jelenlegi rendszer hiányainak öregbitésére szolgálnak. Ha ugyanis 100 ösválasztó közül 49-en más párthoz is tartoznak, a megválasztott elektor csak a többség, t. i. az 51 választó nézetét fogja képviselni. Hasonlólag a kiküldött electorok között ismét csak a többség szerint választatnak

meg az összes képviselők s így minden fokon a kisebbség kijátszásával a többség túlhajtását eszközli e rendszer. Az általunk ajánlott pártbizottságok azonban *sohasem a többség, hanem mindig csak a kisebbség jogainak érvényesítését eszközlik* s a kisebbségi szavazók kizárólagos választottjai. Továbbá e bizottságok abban is különböznek más választó testülettől, hogy a képviselő-jelölthöz képest, mely mellett megválasztatik, *csak egy párt* bizalmi férfait foglalja magában és a megválasztandónak személye iránt nem *bir szabad kézzel*, hanem kötve van azokhoz, a kiket a bizottsággal egy párton levő választók bizalmukkal *már bizonyos mérvig megajándékoztak*. E körülmények számbavétele úgy véljük eloszlát minden idegenkedést azon bizottságokkal szemben, melyek amúgy is a most teljesen enyészetre szánt szavazatok értékesítésére vállalkoznak.

Kifogás volna emelhető az ellen, hogy a választók műveletlenebb részétől miért kívánjuk ily fontos kérdésben 20 bizalmi férfi kiválasztását. Részünkről azonban azt hisszük, hogy a törvényalkotásra valóban hivatott *több* képviselő megjelölésére a választó ugyan nem alkalmas, de a maga környezetéből 20 férfit, a kikben teljesen megbizik, minden választó meg tud nevezni. Különben is hazai törvényeink szerint a városi és megyei képviselő bizottságok megválasztásánál minden választó megkérdezése több személy iránt országos, állandó intézmény.

Feltűnhetnék, hogy csatlakozások alkalmával miért nem vesszük a szavazatokat viszonylagos értékök s nem azoknak száma szerint tekintetbe. Ennek világos oka van. A kerületekben levő választók számának teljes egyenlősége csak a nép és vagyonosság hullámlása miatt is kivihetetlen, de ha elérhető volna, nem eszközölhető, hogy valamennyi választó megjelenjék a szavazáson. Megeshetik, hogy némely kerületben csak tizen, huszan szavaznak, máshol ezeren. Ekkor egy kerületnek ezer szavazata valamennyi többi kerület hiányos szavazatait többségre segíthetné s minden más nézetkülönbséget elnyomna. — A tizedrészeket egyrészt az arányosítási számítások és apró törtek bonyodalmainak kikerülése végett, másrészt azért vettük alapúl, hogy esetleg egy szavazat értékesítésére is pártbizottság ne alakíttassék. Javaslatunk szerint a kisebbségben maradt szavazatok, ha az egy tizedrésznek csak egy szóval meghaladják

felét, teljes tízednek vétetnek s így a tervbe vett kettős kerület szavazatainak jó formán 40-ed része is számot tevő factor, a mi bármely kisebbségi árnyalatot is méltán kielégíthet.

Kérdésbe jöhetne, hogy mi fogja kényszeríteni a pártbizottságokat a csatlakozásokra? Mire azt válaszolhatni, hogy ugyanazon indító ok, mi jelenleg összetartásra utálja a választókat: *a nagyobb szám előnye a szavazatok csekélyebb számával szemben.* Ha egyik párt kisebbségei vonakodnak a csatlakozásoktól, végrehajtja saját kisebbségei között a másik s ez által előnybe jut. Ha pedig mindkét párt vonakodik, ez annak a jele, hogy a viszonylag legtöbb szavazatot nyert jelöltek mandátumában mindketten megnyugodnak.

Végül hazai viszonyaink közepette aggályok merülhetnek fel nemzetiségi szempontokból. Ha azonban Magyarországnak nincs mit tartania a választó közönségnek azon egyik felétől, mely minden választásra a többséget adó néhány szavazat játéka szerint különféle alakul, akkor nem látunk okot az aggodalomra a második féllel szemben sem. És ha erre az válaszoltatnék, hogy e rendszer alkalmat ad olyan nemzetiségi töredékek egyesülésére, melyek eddig a hazafias rész által majorizáltattak, viszont azt felelhetni, hogy egyszersmind a magyar állameszme azon barátainak egyesülésére is egyenlő alkalmat ad, a melyeket eddig esetleg államellenes elemek hallgatásra kényszerítettek. Hazánkban a nemzetiségek tömör csoportokban laknak, de a magyar elem már csak az állami hivatalok útján is mindenütt él szórványosan közöttük, másrészt alig van oly pontja a hazának, a hol legalább kisebb számmal még maguk a nemzetiségek között is a magyar államiságnak barátjai ne volnának. A jelenlegi rendszer ez elemeket teljesen a többség hatalma alá veti; javaslatba hozott módszerünk azonban jogokat és a törvényhozásban súlyt ad nekik.

Nem felejtendő el továbbá az sem, hogy azon néhány szavazat, mely itt-ott jelenleg a többség eléréséhez szükséges, az adóbevállások útján esetleg idegen pénzzel is könnyű szerrel megszerezhető, ha azonban a kerület minden szavazata számot tesz, az ilyféle lehetőség kérdése egészen másként alakul. Szóval mi azt hisszük, hogy az ezeréves Magyarországnak nincs mit tartania önmagától, midőn nemcsak másokkal hanem, magával szemben is igazságos akar lenni.

Tehetni még kifogásokat a miatt hogy, e rendszer egészben sokkal szövevényesebb a jelenleginél. Az intézmények komplikáltsága azonban az elérendő célhoz mérendő s a kérdés az, hogy az ország fele része elismert választási jogosultságának érvényesítése érdemes e a rendszer által igényelt fáradságra és fentarthatja-e magát sokáig egy oly rendszer, mely mellett anynyi tüzzel, bottal, kővel ép ellenkezőjét cselekedhetik a választók annak, a mit akarnak? A tű a varrógépnél, a postakocsi a mozdornynál szintén egyszerűbb készítmény, nincs-e az államban a választási jognál sokkal csekélyebb fontosságú jogok érvényesítésére az ajánltnál komplikáltabb intézmény? Ott van például az igazságszolgáltatás, mely valószínűleg magával az állammal keletkezett s így a legrégebbi intézmény. Vannak még Európában is országok, a hol első kihallgatásra helyben leütik a bűnös fejét, nem gondolva vele, hogy esetleg az igazságot is lenyazták. Nem bánik el másképen a választó közönség felének jogival a mai választási rendszer, azon lényeges különbséggel, hogy tudva és akarva követ el méltatlanságot. Az igazságérzet azonban a bűnös szemben is szelidebb erkölcsökre, megfontoltabb és hosszadalmasabb eljárásra tanította az államot, s az igazság és jog érvényben tartása kedvéért még néhány forinthez való igényem is a fórumok egész sorát járja meg. Igaz ugyan, hogy a képviselőválasztási jogosultság nem magánjog, hanem eminenter közjogi természettel bír s az állammal szemben lényeges kötelezettségeket rejt magában, de ebből nem következik az, hogy a vele való élés, akár mint jog, akár mint kötelesség egyenlő és igazságos szempontokból ne szabályoztassék.

A képviselőválasztás az összes fontosabb állami intézmények között talán a legfiatalabb s valószínűleg azért még annyira fejletlen. Mai állapotát azonban csak akkor lehetne bevégzettnek tekinteni, ha minden eddigi tapasztalattal szemben az állami intézmények fokozatos tökéletesedésének szükségessége tagadásba volna vehető. El kell következnie bizonyára az időnek, miként elkövetkezett az igazságszolgáltatásban, midőn egy napi elhamarkodás és a felízgatott szenvedélyek uralma helyett a képviselőválasztás actusa is a komolyabb megfontolás és a nyugodt elme igaz ösvényére tér.

Távol legyen tőlünk, hogy csalhatatlanságot tulajdonítva számításainknak, a tökéletesedés ezen lépcsőjének ép az általunk ajánlott

módszert tartjuk, melynek gyöngéit még a többoldalú birálat s végső esetben a tapasztalat volna hivatva feltárni. De a mennyiben e módszer az igazságos képviselet elvén nyugszik s általunk talán még nem sejtett technikai akadályok megvalósítását nem gátolnák, első sorban a választók *egyik része* helyett, a választó közönség *egész testületének* akarátát vezetné be a törvényhozásba. Ennek következtében a választók többsége nem döntene többé kerületenként a többi polgárok választói joga felett; a politikai jogegyenlőség nemcsak névleg allana tenn, hanem minden polgár szavazatában testet nyérne; majdnem minden szavazó tetszése szerinti képviselőhöz jutván, kiveszne a választási harcokból egymás eltiprásának s az általa mesterségesen gyártott állandó elégtelenségnek és visszatorlásnak szelleme; a helyi többséggel most egyet nem értő, de a szavazás hiába valósága által előre elriasztott választók s a mai küzdelem mocskától irtózó komoly elemek szintén sorompóba lépnének; a csatlakozások által a mai izoláltság helyett város és vidék, közelebbi és távolabbi pontok között barátságos érdekközösséget létesítene; lehetővé tenné az első alkalommal érdemes törvényhozókkal szemben elkövetett hibák és méltatlanságok helyrehozatalát és általa minden helyi pártárnyalat megfelelő törvényhozási nyomatékkal bírván, az egész választó közönség kebelében a politikai meggyőződés méltánylásának, a kisebbségek tiszteletben tartásának, jogos érdekeik kielégítésének elvét állitaná fel. Fenn pedig a parlament mindenek felett hű és igaz képviselője volna a pártok valódi arányainak, nem adna okot a választók eddig kizárt felének elégtelenségre, nyugtalanságra, s esetleg erőszakos eszközök igénybevételére; a képviselő nemcsak választói felének, hanem egész testületének akaratóból alkotna törvényeket, s többé nem csak a többséget adó néhány szavazat forogván kérdésben, a pártok az intelligens kisebbségekre való tekintetből is ovakodnának az erőszakoskodások — és túlhajtásoktól; a parlament tehetségeinek száma nagy mérvben emelkednék, mivel országos érdemekkel bíró férfiak nem bukhatnának el többé a helyi párt egy szavazatának hiánya miatt, hanem több kerületből egyesülnének a szavazók a valódi hivatottság győzelemre segítése végett. E körülmény viszont kihatással volna az összes képviselőjelöltek gondosabb megválasztására, hogy azok ne csak a tömeg, hanem az értelmesebb kisebbség izlésének

is megfeleljenek. Így aztán lehetséges volna, hogy a törvényhozás egy országnak mindig legjobb és legbölcsebb férfait ölelje magához s tekintélyével komolyságban, a különböző álláspontok igazságos méltatásában jó például szolgálhasson választóinak. Szóval alant és fenn egyaránt e választási rendszer útját egyengethetné annak, hogy valamennyi életpálya között ne épen a közügyek nyilvános szolgálata legyen a tér, melyen a küzdés a magán becsületben legtöbb sebet ejt s a magasra törekvés ösvényére legtöbb szennyet hord; hogy a mint annyi véres harc után az állam a vallásos élet terén létrehozta, valósítsa meg a politikai hitágazatok terén is a lelkiismereti szabadságot s egymás leveretésének, a szenvedélyek viaskodásának, a többség zsarnokságának helyére hívja meg a türelmesség, rend és béke szellemét!

Aristoteles után Gervinus a világtörténelem folyamából meggyőzően mutatja ki*) azt a rendszeres kört, melyben a hatalom birtoklása a kényúrtól az aristokracziára, ettől a népre s innen ismét a kényúrra száll. Az alkotmányos államok a harmadik fokú állanak, de közbül még van egy fokozat: a választók többségéről az egész választói testületre való áttérés. Ha azonban e fokozatot az önképviselési joggal bíró népek nem hajlandók felösmerni könnyen visszaeshetnek, miként már többször tették, a hozzájuk legközelebb álló első fokra, mert a hatalom elvesztéséhez az jár mindig legközelebb, a ki vele bánni nem tud. A bánni nem tudásnak pedig legegyszerűbb alakja a hatalommal való visszaélés. A néptöbbségi rendszer kizárólagos uralma már félig visszaélés s magában hordozza minden feltételeit annak, hogy teljesen azzá legyen.

Principiis obsta!

*) Magyarul: Olcsó könyvtár 197. sz. szerkeszti Gyulai Pál: Bevezetés a tizenkilencedik század történetébe. Irta Gervinus G. G. 9. és köv. lapok.

DR. BÉKÉSY KÁROLY.

Medgyes Lajos élete.

(III. és befejező közlemény.)

Medgyes a szabadságharcban, mint pap és költő, izgatott, hatott. Ő szentelte fel a belső-szolnoki nemzetőrök zászlaját. Erre nézve olvashatni:

«Medgyes Lajos emelkedik föl. Többnyire halvány képe kipirul, egész valóját a hazafias tűz melege hatja át s tartja egyik leghazafiasabb szellemű beszédjét, melyet nem tudjuk, vajjon a pap, költő vagy honfi remekének tekintsünk. Ajkairól az ihlettség szárnyán szállnak szavai s rezgésbe hozzák a kebleket s végül a honfi szíven megtisztított költői hasonlattal végzi beszédét, palástját leoldván, fegyvert ragad s az őrseregbe áll. A beszéd és e jelenet hatása alatt példáját több tisztviselő követi. A megkapó és ritka jelenet után a lobogót, melynek kibontott szárnyát a szellő csókolva üdvözli, dobszó mellett végighordozzák. A százados esküre hívja fel az őrséget s kéri a talán esküdni nem akarókat a sorból való kiállásra. Nem mozdult senki.¹⁾

Fivérei közül Miklós a szabadságharc idején még kis gyermek volt, de a más három, bár Mihály csak 14 éves, ott vala végig, harczolva a csatáereken. Medgyes Ferencz a szabadságharc kitérésekor 23 éves fiatalember volt, ki akkor tette le az ügyvédi vizsgálatot. Költői természetű lelke, meleg szíve tele rajongással. 1848. júliusában Pestre megy, honnan lelkesült hangú leveleket ír bátyjának. Annyira van, hogy Lamberg vérebe mártott gyolcsdarabot s a Rott tábornoktól eloglalt zászlóból egy darabkát, «a zsar-nokság sárga hálójának egy darabját» küldi levelében.

¹⁾ Kádár József. A nemzetőrség megalakulása Deésen. A deési polgári iskola 188⁸/₁₀-iki értésítőjében. Vutkovich Sándor a *Magyar írók albumá*-ban (Pozsony, 1873.) s Moenich-Vutkovich a *Magyar írók névtára*-ban (Pozsony, 1876.) helyesen mondja, hogy életírói hibásan állítják, hogy Medgyes tábori pap volt. E hibában leledzik: Ferenczy-Danielik. Magyar írók. Pest, 1856 317-ik lap. Orbán Balázs. A Székelyföld leírása. IV. k. Marosszék. (Nyárád-Szentimrénél.) De a Hazánk és külföld 1867-iki folyamának 44. számában megjelent arckép mellett közölt életrajz pontos.

Nagy terveit, vérmes reményei vannak. Majd hánykodik lelke, keserű csalódások érik. Fáj, hogy még mindig nem katona s irigylit Bálint öcsését, a kiről az a hír, hogy vértanúhalált halt, elesett a csatatéren. 1849. febr. 22-én csap fel katonának a Rákóczi szabadcsapatba. Hadnagygyá lett s a fegyverletétel után egy darabig bujdosott. Mint szászvárosi ügyvéd halt meg 1860. márcz. 20-án, életének 36-ik évében, 10 napig tartott inláz következtében.

Bálint főhadnagy volt a 11-ik zászlóaljban, hová 1848-ban augusztus elején állott be. 1848. aug. 12-én Szász-Sebesről Déva felé vonulva, a muszkáktól megsebesült s huszonegy sebbel a «Valea rei» nevű fogadónál a csatatéren maradt. Csak a véletlen mentette meg, hogy a halottakkal együtt el nem temették, s egy szép nő, Komáromy Orsolya gondos, hű ápolása tartotta meg, ki aztán az ifjú hősnek szerető hitvese lett. Mint tekintélyes ügyvéd s szabad-ságolt állományu honvéd-őrnagy él Nagy-Enyeden.

A gyermek Mihály is őrmesterségig vitte. Ma Kibéden gazdálkodik.

A szabadságharcz mozgalmait közt történt, hogy Medgyest egy izben osztrák katonák levonszolták a pinczébe, állítván, hogy önkénteseket rejteget. S mikor ott egy régi fegyvert találtak, le akarták lőni. De ő hirtelen elolván a gyertyát, kiszaladt s megmenekült. Máskor a rabló katonaság minden ékszert, ezüstneműt elvett, a butorokat szétrombolta, a ruhaneműt összevagdalta, két honvédtiszt ládáiban ott hagyott drágaságait magával vitte. Felesége melléje állott a szoba közepére, kis leányával karján s bátran mondta: nem félünk a haláltól, úgyis egy életünk! De a katonák elvégezvén zsákmányolásukat, távoztak.

E napokban látogatta meg Medgyest Petőfi. 1849. január végén Deesen át ment Bem táborába, ki már ekkor megtisztította Erdélyt az ellenségtől. Petőfi honvédtiszti egyenruhában volt, nyakra való nélkül, oldalán széles fringia. Medgyes előtt mindig feledhetetlen maradt a tüneményes szellem látogatása. Politikai, családi ügyekről beszélgettek s aztán nem látták egymást többé. Petőfi Bemhez ment s tudvalevőleg elveszett a harcok viharában.¹⁾

Különböen Medgyes már 1846-ban (Életképek, II. 562. l.) nyílt levelet ír Petőfihez, melyben érdekesen fejtegeti a népköltő feladatát, lelkesedve szól Petőfi lángeszéről, érdemeiről s felmerülvén a hír, hogy a nagy költő az országgyűlés alkalmával Erdélybe jön, üdvözli és hívá-hívja. Hadd tanulmányozza itt is a székelyek közt az igazi magyar népet! Bizonyára válaszolt reá Petőfi. De Medgyeshez írt levelei — sajnos! — elkallódtak, vagy valamely titkos gyűjtő fiókjában lappanganak.

¹⁾ Medgyes Lajos. Petőfiről. Hon, 1881. 354. sz. Petőfi és Gyulai. Hon, 1882. 2. sz. Találkozásom Petőfi Sándorral 1848-ban. Petőfi-Múzeum, 1888. 310. lap. Gyulai Pál. Petőfiről. Fővárosi Lapok, 1881. 295. sz.

Szemere Miklós 1848. decz. 24-én az ostromló sereggel volt Deésen. Medgyes hátulsó szobájának korhadttetőjén egy tiz fontos ágyugolyó esett be. Ezt mutogatta vendégének, erre van hivatkozás Szemere Miklóshoz írott költeményében s erről [kérdőközlök Szemere is egy kelet nélkül való (úgy hiszem, 1862-ben kelt) levelében: «Hát a golyóra rámeteszéd-e az év- és napszámot?»

Medgyes vigasztaló, megnyugtató szavait a szabadságharc elnyomása után is nagy áhitattal hallgatta a közönség, a mi szemet szúrt s kémekeket küldtek a templomba, míg ő prédikált. 1850-ben farsang első vasárnapján, *Sírfatok a sírókkal* alapigéből kiindulva mondott beszédet. A deési templom padlásán akkor s azután is, sok galamb fészkelt. Beszéde közben, melyet a közönség lélegzet-visszafojtva hallgatott, véletlenül egy galamb a templomba repült s kiterjesztett szárnyakkal, mint a hogy a szent lelket rajzolja, a pap feje felett szállott el. Ez a népre rendkívül hatást tett. Templomozás után Medgyes tanítványaival Kaczkóra ment. Mikor visszatért, katonaság fogta körül házát s lepte el az udvart. Elfogták azon a czímen, hogy galambokkal lázítja a népet. Árulója, feladója egy régi barátja volt, kihez az Erdélyi Lantban meleg szeretettől áthatott verset ír (165. lap). Most undorral telik el iránta s fogságában (1850. június 20) rá emlékezve, egy újabb (kiadatlan) költeményében rézlábu rút szörnnyetegnek nevezi, ki czinkos áruló, a honnak gyilkosa lón. Január 6-án vitték be Kolozsvárra¹⁾, hol Urbán parancsnokolt. A börtönben egy pusztza szalmazsák volt fekvőhelye s rosszul és szűken élelmeztek. De később megengedték, hogy Vadas József kolozsvári ev. ref. pap küldhessen ételt, a mit egy börtöntiszt azonban mindig megvizsgált. A külvilággal való minden érintkezéstől el volt zárva.

Mégis egyszer a palacsinta közt egy kis levélke kezéhez juthatott, melyben Vadas tudatja, hogy ne aggódjék. Ilma leánya, kit betegen hagyott otthon, meggyógyult. A börtönben Tompa mérnökkel, Szilágyi orvossal s másokkal volt együtt. Mikor többeket lánczra vertek, felkiáltottak: Lánczok, a szabadság arany lánczai! Medgyes farsangi beszédét a vizsgáló bizottság Hintz-czel, a kolozsvári szász pappal németre fordította. Kihallgatásakor avval vádolták, hogy lázította a népet szóval, s komédiás módon galambbal. Ő avval felelt, hogy az izgalmas napokban, ép ellenkezőleg, csilapította a népet s hivatkozott arra, hogy egyszer a «gut gesinnt» Vajda Pált az ablakon ki akarták dobni, megölni. Ő beszélt a néphez, hogy ezt ne tegyék, ne használják erejüket, nyomják el a boszút, az elkeseredés érzelmét szívökben. S csakugyan a nép eloszlott, Vajdának semmi

¹⁾ Tehát nem 1849-ben, mint az *Uj magyar Athenás*-béli életrajzában van. 278. lap.

baja sem lett. Ugy látszik, Vajdát meg is kérdezték s ő megerősítette Medgyes állításait. A galambra nézve pedig megmagyarázta, hogy ő abban a dologban egészen ártatlan. Ezalatt felesége is bement Kolozsvárra. Szolgáló ruhában várt a szobában, hová férjét idézték. Mikor Medgyes nejét meglátta s felismerte, akaratlanul elkiáltotta magát: Hát te itt vagy, lelkem?! Erre a nőt kiűzték, sőt egyik ör hozzá is szúrt, de nem találta. Az asszony azonban nem csüggedt el. Rendre járta a vérbírákat s Juszti kapitány segítségével kihallgatást nyerve Urbánnál, ott már azt a biztatást kapta, hogy férje másnap szabad lesz. A mi meg is történt. Szabadulását az is siettethette, hogy a börtönben beteg lett s kórházba került. Itt találta Haller József grófot, kinek neve később a Petőfi halálára vonatkozó kutatásokban is nevezetessé lett. Haller 1850. május 9-én crayon-nal lerajzolta Medgyest. Kiszabadulva, szeptember végén Bartha József barátja ment érte, a Jenei logadóba vitte magához, onnan került haza. De papi hivatalát nem volt szabad vinnie. A hálás egyházközség ideiglenesen egy Aracs nevű káplánt hozott helyébe.

Ez időben különösen előkelő leányok tanításával foglalkozott. Igy tanította Kendeffy Ilkát (jelenleg gr. Teleky Györgyné), a korán elhalt Varga Ilkát, Kendeffy Rózát (jelenleg Ugron Sándorné). Előbbkelő leányok tanítására később is fel-felszólították. Ő tanította Jósika Irén bárónőt (jelenleg br. Jósika Samuné), Lészay Margitot (Kabós Sándorné), Weer Rózát (Török Ferencz tábornok neje).

1851-ben felszabadult a tilalom alól, s jul. 6-án tartotta a templomban első beszédét, melynek czime: *A keresztény vallás alapigazságai*, alapigéje: «Felkelvén pedig a főpap és mindazok, kik ő vele valának, bételének irigységgel. És megfogák az apostolokat és veték őket a közönséges tömlőczbe. De az Istennek angyala megnyitá a tömlőcznek ajtóját és kihozván őket, mondá: Menjetek el és a templomba állván, hirdessétek a népnek az életnek minden beszédit». S beszélt a szabadságról, egyenlőségről és szeretetről. Nem bírták megfélemlíteni, vagy modernebbül szólva: javíthatatlan volt. Később valaki megint beárulta, hogy lázító beszédeket mond. A consistorium kéri, hogy nov. 21-én mondott beszédét nyújtsa be. De ő nem ismeri el a consistorium praedicationibíró jogát, a püspökhöz felebbez s megígéri, hogy az illető beszédet rövid időn nyomtatja.

Azután szónokolt tovább, dalolt tovább, erősítve, vigasztalva, bátorítva népét. Ő is úgy gondolkozott, mint a hogy Kőváry László írja hozzá egy 1853. márcz. 14-én kelt levelében: «Az irodalom fegyvere még kezünkben van. Bűnösök lennénk, ha kezünkben enné meg a hallgatás rozsdája. Én a többséggel tartok, mely dolgozik és nyomat, hogy a nemzet el ne szunnyadjon, vagy kétségbe ne essék.»

Hiszen a börtönben sem vett rajta csüggettség erőt. A *Rabságom oká*-ban elmondja:

Miért vagyok én elrekesztve,
Miért hordok rablánczokat?
Mert elbukásán szent hazámnak
Szememben egy könny fenmaradt.

Mert papja voltam egy templomnak,
S midőn már minden elveszett,
A nép előtt szívem megtéptem,
S e véggönnnyűm is kiesett.

Végül:

A jók harcban vagy kinhalálal
Elhulltak gyilkos bárd alatt;
S most, érted, oh te széttiport hon,
Még csak könnyezni sem szabad.

A *Börtöndal*-ban azt zengi, hogy szívesen hordoz lánczokat a hazáért s hiszi, hogy:

Egy szellő jő s lefújja
A korhadt trónokat;
Vér és könny már elég folyt,
Nem kell több áldozat.

A *Szózat*-ban Magyarország és Lengyelország keserű sorsát festve, felhívja Európát, hogy álljon talpra. A *Sóhajtás*-ban haraggal kérdi, hogy elveszhet-e egy nemzet a jogvédelemben s tűrhetik-e ezt a többi nemzetek? A *Szabad lábra bocsáttatásomkor* címűben pedig így szól:

Megnyiltak hát a börtön ajtai
S földet s napot megint szemlélhetek
Mit ér!? szabad hon tagja voltam én,
S rab most a hon, lánczban az emberek!
Kis börtönből a nagyba jöttem át,
Hogy osszam itt meg milliók jáját.

Majd a panaszos hang haragba esap s még itt is bizonyos biztatás csillan meg. A *Dal a szolgaságban* címűben vigasztalja a nemzetet, hogy:

Megmutatta a világnak
A magyar, hogy mit tehet;
Nem nyomhat egy árulóért
Átok egész nemzetet.

Ez az alaphangja a *Sorsunk dalá*-nak is, mely aztán avval végződik :

Nem illik a bú érzete
Hozzád, hősök nagy nemzete;
Megtörve is úr a magyar.

A *Pohárköszöntő*-ben haragszik :

Hah! futóknak lenni rabszolgája!
Kiket a czár kegyből hozza el;
S hogy mutassa dölyfét a világnak,
Hóhér szakmánynyal ruháza fel.
Hah, szenvedni gyáva hóhéroktól!
Szerte ugrik lelkem a haragtól.

De bízik a magyarok istenének kegyelmében, a ki megsegít még bennünket. A *Bátorítás a bukás után*-ban azt mondja, hogy ne féljen a nemzet, majd eljön az ő napja s akkor ne ki-méljen senkit. A *Szózat a magyar hölgyekhez* címűnek az az alap gondolata :

Átok legyen a leányra,
Ki reá néz egy osztrákra.

A *szent-benedeki palota* címűben pedig idegeneket látva a Kornisok ősi kastélyában, undorral gondol arra, hogy van leány, ki keblére veti magát a jövevénynek. Majd egy csomó allegoriába burkolja ő is hazafias gondolatait.

A *Vigasztalás*-ban bátorít :

Koldusrongyban, rablánczban is
Büszkén lépdelhetünk,
Mert benn ragyog, benn tündököl
Napként önérzeünk.

Már az, hogy magyarok vagyunk,
Elég vigasztalás,
Hagyjuk a but! s újúljon meg
Az ősi áldomás.

A *Kora vénség*-ben panaszol bár, hogy e nyomasztó kor-szak egészen megvéníti az embert s a *csillagok*-ban felkiált, hogy nem csillagok kellene neki, hanem nap, mely fényt áraszt s elűzi a rémmadarakat, ám a *magyar lányok a forradalom után* címűben a búbánat mellett is örül, mikor mindenütt hazafiságot lát, még a külsőségekben is s a lányokról mondja :

Cserlevél rezg fürtötekben,
Gyászfátyollal eltakartan;
A hősokeket gyászoljátok,
Kik elhúnytak véres harcban,
A hazáért véres harcban.

Láncz s lakattal felcsatolva,
 Karotokan vasperecz van ;
 Drága gyöngyös arany helyett
 Ezt tartjátok most divatban.
 A szent rabokért divatban.

Fából készült melltűt hordtok.
 Kik smaragdot viselétek :
 Szent ereklyék a vészfákból,
 Hol kimúltak a vezérek,
 A dicső magyar vezérek !

S végül meghatottan szól :

Magyarország szép leányi,
 Özvegyen maradt leányok !
 A honért elhullott hősök
 Áldva néznek ti reátok,
 Az egekből ti reátok.

A *Világpolgár*-ban szépen magyarázza, hogy a magyar nem lehet világpolgár. Nincs benne kalmárvér, rabszolga indulat; hazájához köti minden göröngy, melyet az ősök vére szentelt meg, tán a menyországból is ide vágyakozik; múltja tiszta, dicsőséges s e multjáért nem cserélné el honát más hazáért; lehet más világpolgár, magyar soha. E verset Medgyes Ferencz Kriza egy estéjén elszavalta Kolozsvárt, s a házigazda kérte, hogy adja át a Kolozsvári Közlöny számára.

Költőnk közkedveltségét mutatja öcscsének egy Kolozsvárról 1857. január 17-én írt levele : «Itt küldök egy levelet Biró Miklóstól,¹⁾ a melyből lásd, mily sensatiót okozott a minapi költemény Szebenben is. Itten az úri kaszinóban gróf Mikó ő nagyméltósága fennhangon szavalta el s kitűnő dicsérettel kísérte, hasonlítván e verset Vörösmarty legsikerültebb költeményeihez».

Máskor a költőket biztatja, hogy legyenek a szent hazának mindig igaz költői. (*Való és álköltők*) Örömdalt ír az erdélyi múzeum megnyitó ünnepére, melyről Egressy azt mondja (Pest, 1859. decz. 17.): «A múzeum megnyitására írt versedet gyönyörrel olvastuk.» Kesereg Jósika Miklós halálán, kinek porait haza kívánja a nemzet. Jósikát különben is szerette. Mikor Jósika 1848. jan. 30-án Kolozsvárról azt írja Medgyesnek, hogy mindig inkább óhajtott Belső-Szolnokmegye követeként felmenni a hongyülésre, mint bármely megye főispánja lenni, megválasztatása érdekében Medgyes sokat fáradozott. A tiszteletére rendezett fáklyászenén is ő szónokolt. Azonban csak az intelligencia s a magyarok szavazatát

¹⁾ A következő évben tartományi főtörvényszéki tanácsos.

nyerte meg. Torma József és Tisza István az oláh nemességgel leverték. Mäskor ismét dicsöiti Räköczi Ferenczet, a szabadsäg hösét. Az *Ossiani árnyak*-ban arról dalol, hogy Ossiän énekeinek büs ködalakjai most köztünk járnak :

A rongált kastély komolygó ura,
A zárdákba menekült szerzetes,
A börtönből szabadult fogoly.
A koldus, ki alamizsnát keres,
S kik nem szokott kézzel szántanak.

S kiknek fején széttépett koszorú,
A lant s a szószék avatottjai,
E törtszívü, e hallgató sereg.

Az 1858-iki üstökös megjelenésekor a nép a remény zászlaját látja benne s a költö int, hogy ne bántsuk a népet vigasztaló hitében. (*Az üstökös.*) A *Tárogató hangok*-ban az iljuságot buzditja munkára. Tiz évvel a segesvári csata után a harc terén járva, fájö emlékek kelnek a költö szívében, s mély megilletödéssel emlékezik különösen az elesett dalnokra, Petöfire. (*A segesvári téren.*) Medgyes ismerte a nemzetiségek gyalázatos hazaárulását, hajmeresztö kegyetlenségeit, maga is szenvedett tölük, mégis elnyomja szívében a boszú, a gyölölség érzelmeit. Midön 1860-ban pirkadni kezdett, *Békeszózat*-ában felhívja a nemzetiségeket, hogy logjanak testvéreket s a rendszert hibáztatja, mely az alapjában jó népeket megrontja. De ép ezért nem jelenhetett meg. Érdekes erre vonatkozólag Egressy Gábornak 1860. ápr. 15-én Pestről keltezett levele: «A *Békeszózat* miatt lapomat lefoglalták s azon számöt újra kellett nyomatnom. Azt az okot adták, hogy lapom programjával ellenkezik és politikába vág, még pedig izgatólag. Itt küldök belöle egy kefelevonatot, mert lapom azon számából nekem sem adtak. *Apor László*-dat és *Ossián*-odat, tudod, mennyire szeretem, de most már nincs bátorságom kinyomatását megkísérteni. Azonbau, ha számomra *Aport* szavalmányül elküldöd, nagy köszönettel veszem.» Már nov. 12-én így ír: «Dalolj egyet nekem, kedves barátom, a legszabadabb érzelemmel! Most már ki merem nyomatni. Az itteni német polizei elvesztette a fejét, söt tudja, hogy napjai megvannak számlálva; bököl, hízeleg azoknak, a kiket eddig taposott. Bécsben épen így van. Adnának mindent, a mit kívánunk, csak azt ne mondanók rá, hogy már késö! A *Békeszózat*-ról azt mondták ugyan, hogy lapom programján kívül esik, hanem még egyszer megkísértem kinyomatni, s ha újra betiltanák: valamelyik politikai lapnak adom, ha megengeded.»

Decz. 1-én: «Bocsáss meg a változtatásokért, miket verseden a censura tett. Másodszor mertem már többet, mint lehetett s most

is megadtam az árát. Az általam küldött igazítások közlését megkísértem, de nem hiszem, hogy ugyanazon cenzura, mely a változtatásokat tette, az eredeti állapotot jogaiba visszahelyezni megengedje, miután az, szerinte, egyenes harci riadó a fölkelésre.» Egressyt különben a költő nagyon szerette. Még diákkorában látta először, mikor a művész 1842. elején Maros-Vásárhelyt vendégszerrepelt. Elragadtatással írja egy levelében, hogy «a művészet büszkesége» oda érkezett. Rajong játékaért s verset ír hozzá. Már itt megismerkedtek. Később, mikor Bécsben ajánló-levelekkel felkeresi Patay professort, ott találja Egressyt nejével. Egressy ráismert, megölelte s ez volt a legjobb ajánló-levél.¹⁾

Az *Őszinte szó*-ban azonban már erős szemrehányásokat tesz költőnk a nemzetiségeknek az ellenséggel való czimborálásuk miatt s fenyegetőzik. Általában őt különösen érdeklí Erdély sorsa és mint erdélyi, ki alig volt künn szűkebb hazájából, sokkal jobban ismeri a bajokat a távolról szemlélőknél. Simonyi Ernő is «sok szakavatottsággal és ismerettel» irtaknak nevezi közléseit. (Levél. Pest, 1872. febr. 3.) Toldy István pedig, mint a Nemzeti Hírlap szerkesztője, egy kelet nélkül való levelében így ír:

„Örömmel és köszönettel vettem szives levelét és kérem becses közreműködését. Szeretnék különben is kiváló gondot fordítani az erdélyi viszonyokra s miután magam azokat részletesen csak kevésbé ismerem, számítok is szíves támogatására. Nézetem szerint eddig a kormány, törvényhozás, közkvélemény, sőt magok az erdélyiek is elhanyagolták Erdélyt, melyet fokozott mértékben fenyeget azon veszedelem, mely Magyarországot egyáltalán fenyegeti a nemzetiségi kérdés felől. Azt hiszem, Erdélynek még nagyobb szüksége van, mint Magyarországnak, erdélyes és nemzeti kormányzatra, ha azt akarjuk, hogy állandóan magyar és Magyarországnak része maradhasson. Mert — hiába — ha a magyarság elveszti benne suprematiáját, akkor Erdély ránk nézve veszve van. A mily világosan áll azonban előttem, annyira érzem másfelől a nemzetiségi kérdés kényes voltát ott, hol a magyarság oly kisebbségben van, mint Erdélyben. Itt csak kerülő úton, erdélyes kormányzat és jó szellemű népoktatás által lehet a jobb jövőt előkészíteni. E felett, úgy hiszem, magyar emberek között nem lehet nézetkülönbség. S ha elvben egyek vagyunk, a részletek nem méltók rá, hogy elvállasszanak egymástól. Ezt kellene megértetni az erdélyi bal és jobboldaliakkal egyaránt. Hagyjanak fel az államjogi oppositíóval a baloldaliak, a jobboldaliak pedig egyesüljenek velök erős nemzeti párttá.“

Medgyes cikkei feltűnést keltettek. Így pl. a Kolozsvári Köz-

¹⁾ Lásd bővebben *Egressy Gábor egy pár levele* című cikkemben. Pesti Hírlap, 1881. 174. sz.

lőny 1857-iki folyamában egy helyütt azt fejtegeti: miért keressük távol hazában a magyart, míg itt ezereket veszünk? Dózsa erről azt írja: «A vén papok dühöngenek s glossaim mellett is némely nemesek apprehendáltak.» Nyomós czikk az eloláhosodásról szóló is, melyet többen felhasználtak, melyet azonban a consistorium, úgy látszik, nem vett jó néven, szemrehányásokkal illetván egyes közegeket. A nemzetiségi kérdéssel gyakran foglalkozik czikkeiben. Ilyen cikkek: *Nemzetiség, Néptajok* (Erdélyi levelek II., III.) *Haza-fiság és nemzetiség, Tájékozás az erdélyi országgyűlés előtt, A magyar elem helyzete Erdélyben, A román congressus határozatának hatása, Hangok Erdélyből*, (I. Cselekvő román párt, II. Tulzó román párt) *Helyzetünk, Véletlen zavar a román congressuson* stb. Ép úgy érdeklik Erdély egyéb viszonyai. Ide vágó cikkei: *Tükördarabok Erdélyből* (I. Az ifjuság, II. Nevelés, III. Társalgás, IV. A nők, V. Irodalom, VI. Még valami az irodalom körül, VII. Nőnem), *gyünk s az arisztokratia, Erdély társas élete* stb.

A Kolozsvári Közlönyben írt vitát keltő cikket az ugarrendszer mellett és az istálló rendszer ellen stb. Hogy hírlapi cikkeit kedvelték, mutatja pl. Zilahy Károlynak egy 1861. ápr. 1-én kelt levele, melyben azt mondja: «*Erdélyi hang*-od minden német és onnan sok francia lapba átment. Így a Nordba és az Opinione Nationaleba is.» Máshelyütt meg: «A te tolladat a magyar közönség nagyon szereti Ezt most a Magyar Sajtóban közlött cikkeid folytán tapasztaltam. A Magyar Sajtó jár Párisba, Genfbe és Turinba és onnan jövőktől hallottam, hogy cikkeidet ott is kedvelték.»

Medgyes nemcsak a versírással foglalkozott, hanem a prózával is. A *vérboszu* pl. megjelent a Nemzeti Társalkodóban. (1840-iki évf. 12. sz.) Olvastam *A jegygyűrű, Vadászkaland* (1838), *A szenvedély őrvényei* (1844) című novelláit is. Regényeket tervezett. Hanem ezekkel hamar felhagyott. De egyebeket a hírlapi cikkeken kívül is írt, így pl. Magyarország történetét az ifjuság számára, melyből azonban csak mutatóul jelent meg valami. *Az Árpádszék elfoglalása* című történeti rajzával a Kisfaludy-Társaságnál 1845-ben dícséretet nyert. Írt a magyarok ősvallásáról is. Sőt az ötvenes évek elején földrajzot is terveltetett.

Visszatérvén költeményeire, a *Halottaink*-ban fájdalmasan gondol rá, hogy sokan elhaltak jobbaink közül; tán ő is elhal, mielőtt a szabadság órája üt; de hite erős, hogy a szabadság napja ránk derül. Majd érezvén, hogy új korszak közeleg, jobbainkhoz szól, hogy menjenek elől, vezessenek. (*Fennmaradt jobbainkhoz.*) Aztán, mint az egész nemzet, a költő is elborúl, csalódva reményeiben. *Kortársaim sorsá*-ban panaszodik, hogy csak jelképek-

ben beszélhetünk, nem tehetünk a hazáért. Jellemző, hogy ellenségei idétlensége attól sem riadt vissza, hogy az ő erős, rendithetetlen, mondhatni makacs hazafiságát gyanúsítsa. A Nővilág 1858-iki folyamában egy kolozsvári újdonság jelent meg, mely azt hazudja, hogy Medgyes loyális. verset írt Lichtenstein herczeg üdvözlétére. Annival gyalázatosabb rágalom, mert az akkori sajtóviszonyok közt nyíltan, méltó felháborodással meg sem lehetett czáfolni. Medgyes e nyilatkozatot küldte be: «A Nővilág kolozsvári levelezőjének. Megbocsájt ön, ha felkérem, hogy oly dicséretet, mire meg nem szolgáltam, nevemre ne ragasszon; ezt csak szerénytelen ember lenne képes elfogadni. Én az ön utolsó levelében említetthez hasonló verset sohasem írtam *s ilyesekre magamban hivatást nem érzek*. Sziveskedjék tehát alaptalan közleménye visszavonásával a rámrüházott érdemtől felmenteni. Ezt, ha tudósítói hitelére valamit ad ön, megvárom.» De az aláhúzott sorokat ebből sem merték kiadni.

A székesfehérvári ásatások hírére felkiált a költő, hogy miért hozzák fel az ősök csontjait e rabházába? vagy csodákat várnak tőlük? ne csodákban, magunkban keressük a boldogulást. (*A székesfehérvári ásatásokra.*) A *Vésztes időjárás*kor címűben kétségbeesve szól, hogy még természeti csapások is zúdulnak e szerencsétlen nemzetre s végül felkiált:

Elég volt már próbáltatásunk,
Jöjj s gyógyítsd meg lelkünk sebé,
Magyarok nagy Istene, Izdán!
Ne hagyj el Arpád nemzetét!
Tekints el kegyemesolylyal népeden,
S e földön hit, remény s áldás terem!

Az 1865-iki inségkor az egész országot segítségre hívja. (*Az alföldi inség.*) Most megint a remény napjai következnek. Élénken nyilvánul ez 1866. novemberében írt *Erdélyből* című versében, melyben az unióra biztat. Ezt köti a követek lelkére is. Tárják fel az országgyűlésen Erdély bajait s ne engedjék, hogy martalékul dobják az országot a nemzetiségeknek. (*Követeinkhez.*) De a kiegyezés nem elégitette ki. Szépen írja le gondolatait a *Nem azt vártuk, a mit megértünk* című költeményében.

Nem félszeg Osztrák-Magyarország,
Mazgarország kellett nekünk,
Független, szabad Magyarország!

A közjogi ellenzék nemes költője lesz. Látja, hogy a kiegyezés után is rabszolgaság van s rövidlátóan Erdélyvel nem törődnek. (*Erdély sorsa.*) Bántják a magyart mindenfelől. kivált a nemzetiségek. (*Honfibu.*) Álljanak résen, fogjanak munkához, megtörni a sok belső ellenséget. (*Az ősi tűzhely.*) Fájdalmas érzés tudni,

hogy kiejtettük kezünkől a régi, a szabadság zászlaját; meg adta magát sorsának a nemzet. (*A régi zászlók.*) Esdekelve kéri nemzetét, hogy eszméljen, ne hagyja magát. (*Esdő szózat.*) Korcs-időben élünk; nem ilyen volt hajdan.

A költők és honatyák
Egy szent céltől bevültenek:
Szabaddá tenni a hazát,
Széttörni minden rabigát.
Mely még rajtunk nehézkedett.
Egyik sem volt uszályvivő,
Lantját független pöngeté.

Visszhang.

Tisza Kálmán kormányra léptekor remélni kezd. Dalt ír hozzá, melyet azonban új csaiódása után, kihagy költeményei gyűjteményéből. Már mind ritkábban szólal meg. Pl. mikor a sok romba dőlt, elhagyott ref. templomot látja, feljajdul, hogy nem veszik észre, hogy ezek egyszermind a magyar nemzetiség pusztulását is jelentik. (*A puszta templomok.*)

E tárgyról már előbb írt cikkeket a Kolozsvári Közlöny 1857-iki folyamának 126., 127., 128., 129. és 130. számában. De okát is keresvén e pusztulásnak, nem egy kellemetlen igazságot mondott ki. Ezért Bodola püspök «többektől szóval és levélileg felkérte», leiratban megdorgálja, a mire Medgyes önérzetesen és meggyőzően felel. Nagyon szívére vette az ügyet. Később újra meg újra visszatér reá. Így kereste fel levéllel, 1871. márcz. 19-én Czelder Márton, üdvözölve fellépéseért, s aztán Felső-Bányára kerülve papnak, meglátogatta Medgyest és sürűen írt neki, bizalommal, meleg szeretettel viseltetve iránta. Egyházi folyóiratában ¹⁾ Medgyesnek több beszéde jelent meg. Czeldernek kétségkívül voltak hibái s talán nagy hibái, de azt nem lehet tagadni, hogy energikus, munkás ember volt, hazájának és vallásának törhetetlen híve, kinek a magyar protestáns missió terén érdemei vannak. Zilahy Károly azt írja egy levelében: «Czelder Márton hazajövetelével sokat gondolkodtam, mint lehetne azokon a szegény havas-alföldi magyarokon segíteni s úgy találtam, hogy erre az irodalom útja lenne legalkalmasabb. Szeretném, ha te pl. az ő közművelődési céljaikra egy 10—12 ives szépirodalmi albumot szerkesztenél. Ezt mind a két haza protestantismusa pártfogásába venné.» (Zilahy, 1862. decz. 16.) A költőre jó hatással volt Czelder elismerése, ragaszkodása, munkára ösztökélése.

A hetvenes évek derekán megindulván Deesen a Szolnok-Doboka című hetilap, Medgyes kezdetben tárczarovat vezetője volt. Koós

¹⁾ Evangyéliumi lelkészi tár.

Ferencz, akkor besztzerce-naszódmegyei tanfelügyelő, búzgó munkatársa lett. Így jutott ismeretségbe, később barátságba, a missió-ügy e másik ellenlábás bajnokával. Alig lehet Koósnál kompetensebb bíró Medgyes ez irányú törekvéseire nézve. Ő pedig egy alkalommal így ír: «Csak mi tudjuk azt, hogy te évtizedeken át minő hazafias érzülettel küzdöttél a szolnok-dobokamegyei eloláhosodott magyarság érdekében. Azokat a hazafias eszméket ma kellene zaj nélkül, de szilárd intézkedésekkel megvalósítani és lépésről-lépésre előre vinni.»¹⁾

De hazafias költeményei közé sorozandók elbeszélő költeményei is. A *Mátyás király Kolozsvárt* című egy történeti adoma felolgozása a nagy király igazságosságáról. *Apor László*, az alkotmányos érzésű nagy úr, kit nem tántorít meg a királyi rokonság lehetősége. A Kemény Zsigmond-Társaságban olvasta fel Tolnai Lajos. 1878. máj. 25-én kelt levelében «szép és számos helyt erőteljes beszélynek» nevezi. Egy más levelében (1879. jul. 24.) tudatja, hogy a felolvasás a hallgatóságra «rendkívüli hatást tett». Az előbbi levélben mondja azt is: «Igazán nagy örömötök tartom, hogy Medgyes Lajost megismerhettem. Büszke lehetsz, hogy annyian szeretnek és becsülnek.» Egy helyütt «Erdély egyik nagy népszerűségnek örvendő tekintélyes költőjének» nevezi. Mikor meg az Erdélyi Figyelőt megindítja, s Medgyest dolgozótársul szólítja fel, így ír: «A mutatványszám aug. 14-én (1879) jelenik meg. Költeményt tőled kérnék, mint Erdély egyik legderekabb költőjétől. Úgy vagyok a régiekkel, mint a régi hegedűvel s borral, hangjuk, ízük csak azoknak van nemes.» Különb a költemény régebben készült s a fiatal Zilahy Károly már 1856-ban biztatja a költőt, hogy küldje fel az akadémia Tomory-féle húsz aranyas pályázatára. Szereti benne azt a ragyogást, azt az ünnepélyes hangot, a mi nélkül a hősiesség költészet semmit sem ér.» Biztatja, hogy szélesebb alapon dolgozza ki drámává.

A *budvári torna* érdekes monda Árpád eljegyeztetéséről az utolsó rhabonban leányával. A *székelyek áldozó pohará*-ban, melyben leírja az ereklyét, lelkesedve említi, hogy látta s hogy minő emlékek fűződnek hozzá. *Imre herczeg halálá*-ban érdekes fel-fogással a herczeg halálát apjának az idegenekre vonatkozó tanácsai okozzák. *Czillei és Hunyadi* egy epizód a hős életéből, hogy miként fogja meg az őt hálóba keríteni akaró cselszövőt. *Rákóczi* a nagy szabadsághős dicsőítése. *Kiss Sándor székely huszárezredes* és *Batthyani Kázmér* lélekemelő elbeszélések a szabadságharczából. A *kolduló honvéd* részvétre gerjesztő kép az elnyomatás gyászos korszakából. *Zilah* és *A deési óvárban* is nemzeti érzések zengője, a honfoglalás hőstetteire való emlékezésekkel stb.

¹⁾ Koós Ferencz *Életem és emlékeim* című művében (I. kötet, 111. lap röviden, de találóan jellemzi Medgyes irodalmi működését.

Gyakori Medgyes költeményeiben a természetfestés is. De ez nála nem czél, hanem kiinduló pont. Neki érzelmei, gondolatai vannak s a természet képei csak arra szolgálnak, hogy ezeket szemléltetővé tegye, vagy hogy reflexióiban segítségére legyenek.

Van egy pár életképféle műve is, pl. *A sátoros cigányok télben*. Zilahy Károly egy levelében azt mondja: «Olvastuk a cigányokról szóló érdekes és szép felfogású cikkét s a végén álló költeményt is, mely az ő kedélyüket remekül visszatükrözi. Szeretném, ha egy másik költeményben már nyugodt állapotjokból szaktana egy képet ki.» (Zilahy, 1856. aug. 5.) Bizonyára ez nem csak a fiatal s Medgyes iránt való gyöngéd, meleg szeretetében elfogult ember véleménye, hanem a köré, melyben ő élt. A költemény általánosabb hatását bizonyítja, hogy mindjárt német fordításban is megjelent a *Sonntagzeitungban*.

Nyelve, nem tekintve a nyelvújítás egy pár erőszakolt szavát, magyaros. Jól ismerte a népet. A fiatal Gyulai Pál is egy 1845. szep. 8-án Kolozsvárról keltezett levelében, nyári székelyföldi útazásáról írván, a többek közt azt mondja:

„Népregét és dalt is gyűjtöttem s még több van ígéletbe. Majd felküldöm őket a Kisfaludy-Társasághoz, a népregéket pedig kidolgozom. Csak nem tudom, miféle mértékben, hogy a népi zománc is megmaradjon s valamennyire művészi fokra emeltessék. Mert hosszas gondolkodás után az az elvem, hogy le kell ugyan szállni a néphez, de nem kell ott maradni; egyszerű kedves érzéseit, képeit eltanulni, de nem mindegyiket. Többet is írnék e tárgyról, de nincs időm. Hanem ha olyan jó lesz, hogy nézeteidet egy levélben elmondod, írni fogok még. Vizsgálódj különösen a versmérték körül s tanácsolj.“

Mindamellett Medgyes nem népies költő s arra, hogy az legyen, nem is törekszik. Írt ugyan egy pár népdalfélét, de ezek sem igen tartoznak sikerültebb költeményei közé. Bár Zilahy Károly, ki ugyan fiatal, de tanult, izléses ember volt, sok helyes ítélettel, Zilahyról, hová rokonai látogatására ment, Pestre készülvén vissza, 1858. ápr. 12-én kelt levelében azt írja: «Igen örvendének, ha Pesten való kiadás végett egy pár verset küldenél. Főleg népdalaidat kérem, meg azt, melyeknek harmadik sora így van: «Nem vagyok vak, sem borítas.» (*Téli dal*)

Költeményeinek alaphangja komoly, a mélabú, vagy a lelkesedés, izgatás hangja. De azért van egynehány igen sikerült kedves tréfás verse, mint a milyen: *Miklós bácsi ephitaphiuma*, *Laczi bácsi*, *Dobzse László*, *Házi koncert*, különösen pedig *Zsuzsi nagysám* stb.

Nem csoda, ha ily körülmények közt hamar hírnévre tett szert. Tekintélyes lapok hasábjai nyíltak meg művei előtt. Közölték arcképét és életrajzát. Anthológiák és olvasókönyvek ismertették s

vették fel műveit. Kedvelt írója lett a közönségnek. Nem pusztá phrásis, a mit K. Papp Miklós ír hozzá, átvevén a Kolozsvári Színházi Közlöny szerkesztését, hogy oly írói erőket óhajt megnyerni, «kiknek dolgozataival legörömetesebb szeret találkozni olvasó közönségünk. Felettébb örülnék, ha az első számokban már Medgyes Lajosunk nevével találkozna olvasó közönségünk, mert meg vagyok győződve, hogy semmivel sem lephetném meg oly kedvesen, mint éppen ezzel.» (1860. febr. 8.)

Egyre szaporodott barátainak száma a társaságban és az irodalomban. Medgyes vonzó egyéniségének hatásáról érdekes bizonyosságot tesz Várady Gábor egy Kolozsvárról 1859. szept. 11-én kelt levelének a részlete: «Az ígézet, mely alatt körödben s műveid hallgatása közben valék, nem engedé, hogy érzelmeimet kitarva, kebledre borúlhassak s nemes barátságodat kikérhessem. Ezt különben is könnyen szalmatűznek, könnyelmű fellángolásnak vehetted volna. Most, midőn első találkozásunk s e perc közére már napok tolongtak, inkább el fogod hinni, hogy nem az első indúlatroham hevében, nem mámorosan írom e sorokat s egész hévvel odanyújtott baráti jobbjomat elfogadandod. Egy vagy azon kevesek közül, kiknek valójuk az első pillanatban tevén reám mély benyomást, ez állandóbban, hűbben megmarad keblemben, mint az éves ösmeretségek bárminő eredménye is.» Majdnem 30 év után (1887. május 26.) is azt írja, hogy mindig örömmel és kegyelettel gondol a Medgyes körében eltöltött néhány órára, úgy arra is, midőn felolvasott szép költeménye¹⁾ őt oly mélyen meghatotta.

Egyszersmind azonban ilyen harcziás, küzdő férfinak meg voltak mindig ellenségei is. Bár ő bármily élesen írt, nem személyeskedett soha s bátran elmondhatni, hogy irigység nem volt szívében. A kiegyezés után, a hetvenes években, szemei mindinkább elyengültek, úgy, hogy olvasásra, írásra képtelenné vált. Ez már magában véve megakadályozta, hogy a felszínen maradhasson. Ide járult elszigetelt helyzete egy kis városban, melynek nyűgét már pályájának kezdetén fájdalmasan érezte.

Kétséggkívül nagy előnyére vált volna, ha az ötvenes években, a mint az — úgy látszik — az ő agyában is, másokéban is megfordult, a fővárosba juthatott volna. Egy levél van kezében, mely e reményekre czélozva, így szól: «Mily jó volna, ha az ország fővárosába jutván, közelebb lenne az irodalomhoz s neve birtokába lépne azon tekintélynek, mely azt minden tekintetben rég kiérdemelte. Többet tehetne a hazáért, mint egy zugban, a mozgalom és élet kedélyének is több tápot adna. Ha ön költeményei kellő helyen jelentek volna meg, művei keresve-kerestetnének s neve az elsőkhöz említették.»

¹⁾ Családi életemből.

Barátai elháltak, vagy nagyon megnőttek. Ellenségei elhatalmasodtak s hatalmukat kezdették éreztetni az agg költővel. Az e miatt támadt elkeseredés visszahangzik verseiben. Így a *Visszatekintés*-ben fájdalommal tölti el, hogy a hazának élt mindig s most bántalmaztatás a jutalma. A *Fájó merengés*-ben szintén a kor hálátlanságáról panaszkodik, de egyéni szenvedéseit háttérbe szorítja hazafi fájdalma. Ép ilyen: *A kor jellege, Születésem napján*. Az *Ősz végén* mélabús szemlélődés; mint sárgán a levél lehull, úgy hullunk le mi is rendre, tán nemsokára itt hagyva hazánkat, kedveseinket.

Vajha, mikor mi nem leszünk
Boldogabb kor derülne fel!
Dicsőör fogná át nemzetünk,
S hűn dobogna minden kebel!
Így majd árnyunk nyugton pihen
S nem járunk fel bús éjeken.

Kifáradtan szól *Ifjú költőinkhez*, hogy vegyék át a szerepet, énekeljenek már ők a hazának.

Nem volt már Medgyes e korba való. Az ő naiv, becsületlen lelke eszményekre tört az önzés piszkos világában; őszinte, nyílt, önérzetes volt a hazugság, alattomoság, csúszás-mászás idejében. Féltredobták, eltiporták.

Így aztán lassanként megfélemedezett róla a nagy közönség is, az irodalmi világ is. Jellemzetes, hogy mikor felesége 1889. aug. 29-én meghalt, tekintélyes újságok, melyeknek egykor Medgyes kedvelt dolgozótársa volt, úgy emlékeztek meg röviden ez esetről, hogy: *özvegy* Medgyes Lajosné meghalt. Azt se tudták, hogy a költő, elhagyottan bár, még él.

Annál jobban esett az agg költőnek e gyászos alkalommal némelyek megemlékezése. Pap Gábor dunántúli püspök pl. így ír: «Fájó részvéttel értesültem a gyászjelentésből általam ugyan személyesen nem ismert, de erős meggyőződésem szerint szívemességben, lelki emelkedettségben hozzád hasonló nőnek halála felől. Igaz barátoknak öröme és bánata közös. Én igaz barátod s nagy tisztelőd vagyok, épen azért osztozom is jogosult fájdalmadban. Vigasztalást nem kísértek meg, mert tudom, hogy ily nagy és érzékeny csapás bezárja a szívet a vigaszadó szavak előtt s a leggyengédebb érintés is hegesztés helyett föltépi annak fájó sebeit. Különbben is te, ki oly sokakat és sikerrel vigasztaltál az életben, legjobb vigasztalója lehetsz önmagadnak s lélekben elég erős, hitben, mint protestáns keresztyén lelkész, elég szilárd vagy arra, hogy ne ingadozzál s össze ne roskadj ily csapás súlya alatt sem.»

1894. márcz. 9-én halt meg rövid szenvedés után s 11-én nagy részvéttel temették el az egyház költségén, melynek érdeké-

ben egész munkás életén át oly hiven s annyi eredménnyel dolgozott.

Azt hiszem, az utókor, melyet személyes ellenszenv, érdekhajszja nem fog vezetni, elismerő lesz iránta s méltónak tartja majd el-elforgatni néha verseit.

Nem hiszem, hogy a léha, okvetetlenkedő trottoire-költészet annyira megmértelyezze a magyar szívet, hogy ne maradjon benne egy ideg, a mely mindig megrezeg a Medgyes nemes, ideális röptű, tiszta, meleg hazafias költészetére.

Már az ötvenes évek óta foglalkozott költeményei kiadásának gondolatával s Zilahy Károly czimúl a *Verőfényt* ajánlotta, de a mostoha viszonyok következtében a terv mindannyiszor dugába dőlt. Pedig kivált az erdélyi közönség érdeklődött iránta. Kezemben van pl. egy Bukovinába kiszakadt ember 1860. jan. 4-én írt levele, melyben azt mondja:

„Olvasván már magyarhoni lapokból, miszerint ön nagybecsű elmeszüleményeit kiadni méltóztatott s mivel én ön szép költeményeihez már fiatal koromban hő vágygyal ragaszkodám, de azokat meg nem szerezhetém, s mivel már ezek tudtomra a sajtót el is hagyták, igen lekötelezend, ha azok átengedésével engem megörvendeztetend.“ Kéri összes költeményeit, imádságos könyveit; árát megküldi. „Ezek olvasása — ugymond — ezen műveletlen honban nekem igen nagy lelki örömet s meglelégedést fog nyújtani.“

Most, halála után újra próbálgatjuk kiadni összes költeményeit. Ha csak a deési egyház nem teszi magáévá az ügyet, nem sok ki látás van a sikerre. Megválnik mi lesz belőle.

Az a közeli és benső viszony, melyben az elhunyttal évek hosszú során állottam, kötelességemmé tette életrajza megírását. Senkinek sem lehetett annyira módjában. Bár habozva fogtam hozzá: vajjon szeretetem nem teszen-e elfogulttá irányában? Ezért igyekeztem gyakran megszólaltatni másokat. Mindenesetre a tények, melyeket felhozok, valódi tények s a költemények beszélnek magukért.

DR. VERSÉNYI GYÖRGY.

Cserei Mihály végrendelete.

(Negyedik és befejező közlemény.)

19. A leveles ládám egy borjúbőrrel borított, szeggel vert láda, záros koltsú, két lengyel lakat van rajta, két rekessze vagy on belől és ugyan belső födelin két czédula vagy on ragasztva. A jobbkez felől való részében kettős betük alatt a magam tulajdon leveleim, ágostonfalvi, bibarczfalvi másutt való jószágokról, azokhoz az én testvér öcsémnek semmi köze nincsen, hanem tulajdon az én fiamot és az ő holta után az én több gyermekeimet illetik. A balkéz felől való rekeszben egyes betük alatt csomóban kötvén, vadnak az édes atyámról maradt öt levelek, a melyeket is az én holtom után semmiképpen nem kell testvéröcsém, Cserei János uram kezébe adni, ad conservandum, hanem én életemben az atyám holta után, harminczöt esztendőök alatt sok változás, futás, Brassóban való sokszori költözködés s házamnak elégeése között is, Isten kegyelméből mindedig kár nélkül conserváltam, úgy a fiam is conserválhatja az én holtom után, a mint az iránt való ratiókat megírtam a veresbőrű könyvemben, folio 145. és 146., a hol így kezdődik a titulus: A Levelek Regestruma.

A fiam azért igen jó provisio alatt Brassóban tarcsa boltban azon leveles ládát, és minden ládát s azokban való bonumok felett a leveles ládát oltalmazza, hogy tűz miatt kár ne legyen benne, mert pénz, köntös, egyéb portékák ha elégnek, vagy másképpen elkárosodnak is, idővel Isten áldásából más pénz s portékát szerezhetni; de ha az olyan hasznos levelek egyszer elégnek, vagy másképpen oda lesznek, azok helyébe soha sem lehet mást állítani; és ha a jószágot perleni kezdik, nem lészen mivel oltalmazni; mikor pedig valamire való levél kívántatik, nézze meg a veresbőrű könyvemben a levelek regestrumát, betük szerint, onnan meglátja, melyik betű alatt levő csomóban kell azt a levelet keresni, s könnyen feltalálhatja, ismét ugyanazon levelet abban a csomóban kell bekötni, mikor nem kívántatik, a mely csomóból ki vette volt, hogy a levelek egybe ne elegyedjenek, mert sok munkával kellett nekem azokat a leveleket olyan rendbe venni, a mint mostan vannak,

s külön-külön mindenik jószágról való leveleket, különösen csomóba kötni s betűk szerint úgy regisztrálni a veresbőrű könyvben, mert ordo est anima verum. Az atyámról maradt egy nagy veres bőrtáblájú könyv, melyben maga írásai vannak és hit szerint abban leírta a maga jószágait: mi illeti azokból a jószágokból, s mi nem illeti a leány ágat; ez a könyv is ott vagon a leveles ládában, azt a könyvet is ugyan szorgalmasan meg kell tartani, s olvasni, mert azzal oltalmazhatja a fiam derekason magát Borberekiné gyermekei ellen. A szegény atyám testamentoma is ott vagon az én leveleim között, ugyan az atyám hit szerint való írása az ajtai jószágról, azokra is igen jó gondot viseljen. A nagyatyám testamentoma is ott vagon az én leveleim között.

A mely adósságaimról obligatóriák vannak, azok az itthon való zöldfestékű vasas ládamba vannak egy csomóba kötve, a legnagyobbik középső fiókban. A segesvári ezer, és nagy-sinki ezer forintokról való obligatóriák brassai szálláson a boltban fekete-bőrű vasas ládában vannak, annak a ládának koltsai az itthon való zöldfestékű vasas ládában, balkézfélől való legalsó fiókban vannak egybekötve; a zöld ládának pedig és a leveles ládának koltsai egybekötve egy szíjjuban a kalamáris ládának balkézfélől való alsó fiókjában vannak, annak a három ládának koltsait a fiam se feleségemnek, se másnak senkinek kezébe ne adja, hanem magánál tartsa jó őrizet alatt, mert azokban vagon az eddig sok változásim, kárvallásim között megmaradt kevés bonumainnak substantiája.

20. A nagy-ajtai reformata ekklesia dolgaira már sok esztendőktől fogva én viseltem gondot, pénzt kiadtam, feles interesttel szaporítottam, a mint azokról a zöldfestékű ládában külön csomóba kötve vannak írások és ott hit szerint leírtam, mit perczipáltam én az ekklesia pénziből, mit hová erogáltam, micsoda adósságai vannak az ekklesiának; a lelkire kötöm a fiának, a mint én életemben, ő is az én holtom után igaz lélekkel folytassa ennek a gyámoltalan árva ekklesiának dolgait, ugyan azon csomóban vagon írás, mely nagy bajjal tudtam én templom-helyet obtineálni itt a kastély sánczában.

A nagy-ajtai kastély directióját pedig mely nagy terhes fáradsággal s csaknem életem veszedelmével vettem ki az unitária ekklesia kezéből, s micsoda contractus vagon azon dologról, úgy több literale instrumentumok megvannak a leveles ládában egy csomóban, mely levelek csomójára ilyen fellyül való írás vagon: A nagy-ajtai kastély és porkoláb iránt való dolgok. Sőt azon contractust szóról-szóra beírtam authentice a nemes szék protocollumába, hogy ha casu quo az itt nálam lévő originális contractus elveszne is, a protocollumból akármikor kirathatni. Tudom az én

holtom után, ezek a nagy-ajtai irigy unitáriusok berzenkedni fognak, hogy a kastély és porkoláb directióját visszavehessék az unitária ekklezsia keze alá. De ha Isten az én fiamot életben megtartja, rá vigyázzon és semmiképpen meg ne engedje, hogy a mit én a reformáta religio hasznára nagy terhes munkámmal véghezvittem, az én holtom után felfordítsák, vagyon annak manutentiojára erős contractus, sub poena decretalis calumniae. Ezt a dolgot specialiter recomendálok az édes fiamnak, el is hiszem, mint igaz református ember, gondot visel rája az én Istenem kegyelmes patrociniuma által. A mely jó Isten engemet igazgatott abban a dologban, a fiamot is kegyelmesen manuteneálja.

Ennek a nagy-ajtai ekklesiának, a mint feljebb is emlékezetet tettem, testálók száz forintokat, azt a pénzt a fiam adja ki valamelyik faluban jó contractus, jó kezesség alatt, úgy, hogy esztendőnként való interesse fordíttassék az itt fungáló református pap intertentiojára, mivel igen kevés ingredientiaja vagyon az itt való szegény predikátornak, a capitalis summa pedig mindenkor maradjon meg az itt való reformáta ekklesia számára.

Idvezült testvérhugomat én kifizettem egy pénzig, a szegény atyám testamentuma szerint, úgy szintén a mi kevés része lett volna is az ajtai jószágban, az iránt is egészben contentáltam, sőt azután is sok esztendőig, míg Brassóban nyomorgott, egész holtáig minden esztendőben pénzzel, gabonával segitettem; ő már elment ez árnyékvilágból, nyugtassa meg az Isten testét, lelkét, sok szenvedései, nyomoruságai után az örök boldogságban; testvér öcsém Cserei János úr kifizette-e szegényt a csiki jószágból, nem tudom, nekem sokszor sirva panaszkodott szegény hugom, hogy nem akar az öcsém fizetni; én arról nem tehettem, mert mikor az öcsémmel megosztoztunk, az ajtai, ágostonfalvi jószág nekem jutott, oly conditioval, a hugaimnak a mi részek lehet itt nagy-ajtáni jószágban, én fizessem ki: a csiki jószág jutott az öcsémnek, oly conditioval, a mi részek lehetnek a leányoknak a csiki jószágban, ő fizesse ki a maga részéről. Én kifizettem mind a két hugaimat, a mint arról való hiteles contractusok megvagnak a leveles ládámban, úgy a veresbőrű könyvemben is, beírva folio 96 és 97.

21. Én igaz hitem szerint írom, senkinek egy pénzzel sem vagyok adós, talán az én Istenem ez után is, míg itt nyomorgok, megoltalmaz, hogy másnak meg ne adósodjam.

22. Azt is szükségesnek tartom megjelenteni, a mint feljebb is írtam, feleségem sok infestatiojára magam megszűkösitésével is adtam kétszázhetven forintokat egyszersmind a feleségemnek kölcsön, mely pénzzel jószágot is vásárolt magának Nyujtódon, az ő nyujtódi jószágának pedig teljességgel semmi hasznát nem vettem, soha ott nem laktam, sem onnan az én ajtai házám szükségeire onnan sem-

mit nem hoztanak, maga vette egyedül hasznát, azt a pénzt pedig oly contractus alatt adtam, (mely contractus megvagyon a zöld-festékű vasasládában, az adósságaimról való levelek csomójában), hogy még életemben azt a pénzt nekem megfizesse, ha meg nem fizetné, holtom után tudójék abban a pénzben, a mit neki legáltam ebben a testamentumban, ha pedig az én feleségem holtom után meghal, az a pénzzel vásárlott jószág maradjon a szegény Chriska leányomról maradt Zejk József unokámra, ha ő is szegény (melyet a jó isten kegyelmesen távoztasson), magtalanul meghalna, az én fiam, vagy a fiam defectussán a leányaim és azoknak gyermekei azon kétszázhetven forintokig ott Nyujtodon feleségemről maradt annyit érő jószágot a contractus szerint elfoglalhassák és mindaddig birhassák, valamig feleségem testvér-attyafiai az én fiamnak vagy több gyermekeinek azon summa pénzt egyszersmind leteszik, mely dologra a feleségem kézbeadással magát obligálta.

23. Ha ezen testamentaria dispositiomat az én holtom után az én házas leányaim, meg nem elégedvén, a mit fiamnak, feleségemnek legáltam, azért ötet háborgatnák, törvénnyel prosequálnák; úgy adósságaim, jószágaim iránt, a mely dispositiót tettem, azok iránt infestálnák: eo facto az első feleségemtől maradt három házas leányaim a marosszéki, káli jószágokban addig részt ne vehessenek, míg azon jószágon levő kétezeröttszáz forint pénzemet a fiamnak deponálják, úgy Chriska leányomtól maradt unokámnak, Zejk Józsefnek, a szt.-páli jószágot és karácsonfalvi jobbágyokat feleségem holta vagy másodszori férjhezmenetele után legáltam, ő is azt egészben amittálja s szálljanak a fiamra, mert mindeneket magam sok esztendőek alatt való terhes szolgálattal kerestem, azzal keresett pénzzel szerzettem, vettem, szabad voltam vele olyan dispositiot tenni azok iránt, a mint nekem helyesebbnek tetszett. A négy házas leányimnak kiházásításokra többet költöttem hatezer forintoknál, készpénzt is adtam külön-külön négy-négyszáz forintokat, ériék meg vele az édes leányaim, mert az ajtai jószág cum appertinentiis annyi pénzt nem érne.

Hasonlóképpen, ha feleségem ezen testamentaria dispositiom ellen cselekednék, a fiamat, leányaimat akármi úton-módon turbálná, törvénnyel fásasztaná, vagy azokon kívül, a mit neki legáltam, egyéb akármi névvel nevezendő bonumaimat eldugná, eltitkolná, másnak általadná, vagy leveleimet, írásaimat, veresbőrű nagyobb könyvemet, fejbőrű jegyzőkönyvemet elsikkasztaná: valamiket neki legáltam, örökösön amittálja és azok szálljanak az én fiamra; a fiam holta után az én házas leányaimra vagy azoknak gyermekeire, mert mint feljebb is megírtam, az én házamhoz egy pénzt sem hozott, egy talpalatnyi jószágát soha sem birtam, sem ő vele laktomban az ő industriája által egy pénzt sem kerestem, sem az ő jószágából

egy pénz érő proventust soha nem láttam, sem egy véka gabonát is ilyen felette szűk időben, mikor itt közöttünk gabona nem termett, ott pedig Nyujtódon bőven termett mindenkor, onnan az én ajtai házam szükségére nem hoztanak, hanem készpénzen, felette drágán kellett gabonát vennem házam intertentiojára, eddig az utolsó vénségemig, a mit udvarnál laktomban kerestem, abból éltem, abból költöttem, abból vásárlottam, zálogosítottam szántóföldeket, szénafüveket, jobbágyokat, abból adtam ki kölcsön, hogy az aratásra dolgozzanak, úgy folytattam kevés oeconomiámat, abból ruháztam gyermekeimet, cselédeimet, mert ha az az ifjúságomban keresett pénzem nem lett volna, nem hogy valamit acquiráltam volna, sőt igaz hitem szerint írom, östől maradott jószágomat is el kellett volna adnom ennyi sokrendbeli változásaim, kárvallásaim között, mert az ajtai jószág proventussából csak az asztalomra való expensát sem tudtam volna kipótolni; köszönje meg az édes feleségem, a mi ennyi sok romlásaim, kárvallásaim között megmaradhattott kevés javaimból, a mit neki legáltam, ha nem kell, keressen többet magának a maga jószágából, különben is tudja a maga lelke, tudják mások is itt a faluban s a nemes székben is, micsoda engedelmességgel, becsülettel, kedvkereséssel viseltete hozzám már sok esztendőktől fogva utolsó vénségemben, mikor nagyobb szükségem lett volna a nyugodalmas életre, a szüntelenül miatta való keserves patientiával kellett az időt kedvetlenül eltöltenem; ötször-hatszor is elment egy esztendőben Nyujtódra, mindenkor három-négy hétig is ott lakott, én egyedül nyomorogtam sokszori terhes betegségekben, gyámoltalanul itt Nagy-Ajtán. Az én cselédeknek se pénzfizetésekre, se ruházatjokra soha nem költött egy pénzt is, szolgálknak, szolgállóknak én fizettem, sem egy font húst, vagy egy étel fagygyat, vagy fűszerszámot, még csak szappant is nem kellett a magáéból venni, hanem mindeneiket készpénzemmél én vettem, magának is mind őszi, mind tavaszi, brassai sokadalmak alkalmatosságával, minden esztendőben bizonyos summa forintokat adtam maga különös szükségeire, úgy lenre, gyapotra, a mint az én fejtörű könyvemben esztendőnként specificálva vannak. A nagy-ajtai malmom egész vánját minden esztendőben neki conleráltam, hogy fordítsa maga hasznára. Én irántam nem lehet méltó panassza.

Ezt a testamentária dispositiomat holtom után mind az én leányaimnak, vagy azoknak gyermekeinek, sőt magának is a feleségemnek, ha úgy kívánja, párban adja ki a fiam pro futura illorum cautela; ezen originált pedig a fiam magánál jó gondviselés alatt conserválja.

Végezetre az én édes, hozzám engedelmes, engemet megbecsülő, soha meg nem szomorító egyetlen-egy fiamat az én édes leányaimmal együtt atyai szeretettel s indulattal kérem, az Istent

féljék, az imádságot gyakorolják, a szegényeknek alamizsnálkodjanak, a királyt tisztelik, az Isten szolgáit megbecsülik, egyéb rendbeli embereket is, kit-kit a maga rendiben tisztességgel illessék, atyafiakul egymást igazán szeressék, szükségekben, nyomorúságokban egymást mint testvératyafiak oltalmazzák, egymásra ne irigykedjenek, kegyes életben gyönyörködjenek, az igaz reformata religóban mind holtig állhatatosan megmaradjanak, ha szintén az igaz vallásért rabságot szenvednének is, vagy akármiféle kínos halállal meg kellene is halniok, attól semmiképen el ne tántorodjanak, ha lelkek idvességét kívánják, alázatosok, engedelmesek, békességes türesek, mindennekkel jóltevők, mindenekhez magokat, minden tisztességes dolgokban jól alkalmaztatók, takarékosok, józanok és minden jóságos cselekedetekben képmutatás nélkül magokat gyakorlók, igaz beszédűek legyenek. A mint mindezekről az én veresbőrű nagyobb könyvemben sok szép intések és oktatások vannak. A feleségemet megbecsülik, ok nélkül meg ne kesergessék, fősvények ne legyenek, de ne is tékozzanak, más ember barátságáért magokat meg ne szegényítsék, a restségnek, sokáig való aluvásnak, felettébb való jóllakásnak békét hadjanak, mert sok embereket tudok én Erdélyben, a kiknek elég pénzek, jószágok volt, de addig pompáztak, vendégeskedtek, utoljára száraz kenyeret sem kaphatnak, mert azt mondták a régi igaz magyarok: a jóllakásnak koplalás a vége. Azért úgy készítetek ebédet, vacsorára is legyen miből főzni, ha azt meg nem kimélték, a mitek vagyon, mikor aztán megszorultok, keveset, sőt semmit sem bízhattok más ember adakozásához; jobb, hogy gonosz akarótokra maradgyon holtotok után a mi leszen, mintsem éltetekbe megszegényedjete és jó akarótok segítségére szorúljatok, Későn kimélik akkor a bort, mikor csak a sepreje maradott meg. Az isteni tiszteletet, akármely szorgos dolgokat legyen, soha el ne mulasszátok. Az Isten szolgáit tápláljátok, soha a világi tekintetért lelketek ismeretét meg ne sértsétek, egyszóval szentül, kegyesen, igazán éljete, így leszen, legyen is az én Istenemnek minden ki-gondolható testi s lelki áldásai rajtatok s világ végezetig való maradváitokra.

Azt is hagyom feleségemnek, édes jó fiamnak, leányaimnak, vegyene példát én rólam, mely sok reménytelen, vészedelemekben, nyomorúságokban, kárvallásokban, halálos keserőségekben, szörnyű, irtóztató nyavalyákban, hallatlan kísértetekben, rabságokban, számkivetésekben s egyéb sok változásokban forgottam én szüntelenül teljes életemben, de soha az én Istenemben való bizodalमतat félbe nem hadtam, hanem ő szent felségétől nekem ingyen ajándékozott igaz hitemnek mórtekíhez képest, midőn mások világi életem, sőt idvességem felől is kétségben estenek, én akkor is egyedül az én Istenemben bíztam, minden reménységemet ő benne vettem, a ki-

nek kegyelmes jóvoltában soha eddig utolsó vénségemig meg nem fogyatkoztam, mert a hol mindnyájan úgy gondolkodtanak, hogy utolsó spiczre jútott életemnek s dolgaimnak állapotja, ott mutatta ki sok ízben az én Istenemnek csudálatos szabadítása önön magát, a mint ezekről egy sárgabőrű könyvemben szép példákat olvashatnak az édes fiam, leányaim; ők is azért az én holtom után, ha minden emberi reménységtől, segítségtől, eszközöktől megfosztattatnának is, ha a halál kapujáig vonattatnának is, el ne csüggedjenek, hanem az Istenhez kiáltsanak, egyedül az Istenben bízzanak, oltalmat, szabadulást az Istentől várjanak, meglátják, bizony meglátják alkalmas időben az isteni segítséget, vigasztalást, szabadulást, csak ők is éljenek kegyesen, hogy így holtom után s holtok után, a mint világi háborunknak tengerében velem együtt eveztenek, úgy a mennyei boldog dicsőségben én velem együtt az én jó Istenemnek szentséges országának boldogságos látásában mind örökkön-örökké örvendjenek: kinek mennyen-földön adassék minden dicséret, dicsőség, tisztesség, hálaadás és biradalom szent fiával és szent lelkével egyetemben. Amen. Amen. Amen.

Ezt a testamentária dispositiót utolsó vénségemben, boldogtalan világi életemnek hetvenkilenczedik esztendejében szóról-szóra magam kezemmel írtam le egészen. Négy helyen én is corrigáltam, subscribáltam, magam tulajdon pecséttemmel, fennhagyván magamnak intacte azt a facultást és szabadságot, ha ezután akármi időben még az árnyékvilágon kell nyomorganom, a miben ezt a Testamentumot vagy egészen, vagy rész szerint változtatni akarom, a mit belőle elveszek, vagy hozzá teszek, a mi formában halálomkor találta, az szerint maradjon in vigore.

Signatum in Nagy-Ajta, a magam tulajdon házamnál die 10. mensis Januarii Anno 1746.

(P. H.)

Nagy-ajtai idősbik Cserei Mihály m. t. k.

Mi az ide alább megírt nemes személyek, adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik, praesentibus et futuris, quod in hoc anno praesenti 1746. die 10-a Januarii hivata minket nagy-ajtai tekintetes idősbik Cserei Mihály úr a maga nagy-ajtai lakó házához és ezen testamentaria dispositiót in pari et originali praesentálván mi nekünk, melyet ő kegyelme tulajdon maga kezével írt egészen és a maga neve alatt is subscribált, s megpecsételt, elméjének egész épségében lévén, viva voce mi előttünk, minket kézbeadással megbírálván, attestala arról és declarálá magát, hogy ez az ő kegyelme utólszori testamentária dispositiója s azt akarja, hogy holta után is in suo vigore et essentia megmaradjon, reserválván mindazáltal ő kegyelme magának azt a libera facultást, hogy ennek utána ha ezen testamentária dispositióhoz valamit addálni, vagy akármi részében mutálni akar, egész holtáig teljes szabadságában álljon; mely dolog,

hogy eképpen ment a mi praesentiánkban véghez, mint ő kegyelmétől kézbeadással authoralt regiusok arról adjuk ezen testimonialis levelünket futura pro cautela sub bona fide nostra Christiana, kezünk írása és szokott pecséte alatt. Actum A. et die supranotatis, locoque praespecificato.

(P.H.) Nagy-ajtai Donát György m. t. k., (P.H.) Gazdag Mihály m. t. k.
 ns. Miklósvárszék hűtös notáriusa. bölöni nobilis.

NB. A mely gyémántos gyűrűje a testvéröcsémnek, Cserei János uramnak, nálam volt zálogban, azon gyűrűt az öcsém fia, ifjabb Cserei Farkas uram kiváltotta s a fiam a gyűrűt kezébe is adta az öcsémnek a közelebb elmúlt 1747. esztendőben, die 20-a Octobris mensis, azt is akarnám megírni pro futura cautela. Signatum in Nagy-Ajta Die 5 mensis Junii A. 1748.

Nagy-ajtai idősbik Cserei Mihály m. t. k.

NB. A mint ezen testamentumban olyan dispositiót tettem volt, hogy az én holtom után az én feleségem maga jószágában, Nyujtón akar lakni, a mig az én nevemet özvegységében viseli, Segesvárott lévén ezer forint, ugy Nagy-Sinken is ezer forint adósságom, azon pénznek annualis interesséből a fiam adjon annuatim hatvan forintokat, de mivel in anno 1748. a nagy-sinkiektől felvettem egészben az ezer forintokat és onnan már interest nem fizetnek, sőt azon ezer forintokat költöm mindennapi sok szükségemre már negyedik esztendőtől fogva, kevés maradott is benne, a mi el nem költ, mert én egy pénzt is nem tudok keresni, azért az én fiam nem tartozik az én holtom után afféle interesből a feleségemnek egy pénzt is fizetni, hanem a segesvári ezer forint, mind annualis interessével együtt legyen övé és az ő gyermekeié, a mint ezen testamentumban is megírtam. És mivel a szent Istennek példa nélkül való sulyos ítéletei szállottanak rám, a sok irtóztató betegségek annyira debilitáltak, hogy három esztendőtől fogva soha egyszer is, a mely kis házban nyomorgok, az ajtómon ki nem mehettem, sőt meg sem mozdulhatok helyemből, hanem két felől fogva vezetnek vagy a tűzhöz, vagy az asztalhoz, vagy az ágyamban; nem tudom meddig kell nyomorognom ezen a boldogtalan világon, sőt ilyen siralmas boldogtalanságban is két deákok által evocáltatott a fiscalis director, mind a m. gubernium eleiben, mind a méltóságos táblára, ha ott megkárosítanak, úgyszintén boldogtalan házam s cselédeim intertentiójára s fizetésekre sok egyéb szüntelenül való szükségeimre, ha a mi kevés pénzemet, egyéb belső javaimat kénytelenség alatt el kell költenem, minthogy udvarnál laktamban terhes szolgálattal kerestem, eddig is abból éltem, ha nem marad is az én holtom után, én arról nem tehetek, ha mi marad, legyen mind az édes fiamé, a feleségem érje meg azzal, a mely háromszázhetven forintokat készpénzül életemben neki adtam és a karácsonfalvi

jobbágyokkal, s szt.-páli jószággal, melyeket ötszázhusz forintokkal készpénzzel váltottam ki az urtól, báró Dániel István uramtól, ő nagyságától, olyan modalitással hagyom pedig a feleségemnek, a mint ezen testamentumomban declaráltam. A mely három rend igen szép ezüstdrótos övet a feleségemnek legáltam, melyet magam pénzemmel vettem volt, azon övet, igaz hitem szerint írom, a feleségem kezébe adtam, most is nála vagyon, nem praetendálhatja az én holtom után a fiamtól. A négy házas leányaimat (kettő közülök kegyes istenfélő jó leányaim nagy keserűségemre megholtanak, ketteje nagy gyötrelmemre életben maradt) olyan gazdag készü-
lettel, drága arany, gyöngy, köves portékákkal házassítottam ki, mindeniknek készpénzt, külön-külön négyszáz forintokat készpénzt adtam, az én holtom után ha mi maradna is az én bonumaimból, házi portékákból, marhákból, semmit az én fiamtól holtom után nem praetendálhatnak és a fiam sem tartozik adni semmit is, a mint világosan írja a Decret. P. 1. Tit. 99. circa finem. A szegény fiamnak annyi sem marad, mennyit csak egyik leányomnak adtam kiházasítása alkalmatosságával. Ezen praemittált modalitás szerint akarom az én tölem tett testamentaria dispositiómat most is confirmálni, úgy mindazáltal ezután is, a míg itt nyomorgok, ha valami résziben azon testamentumot qualificálni, variálni, mutálni kelletnék, a fennforogható circumstantiákra nézve, a mi formában az én holtomkor találtak, a szerint maradjon in vigore et valore. A testamentomban speciált feketé bőrrrel borított vasasládám brassai bíró Christophorus Seintvald uram boltjában vagyon letéve, prosecura custodia, mely ládákat az én akaratomból in hoc anno praesenti 1751. die 5-a Februarii az én fiam vitetett oda, azon ládáknak kölcsai brassai bíró úr írásával együtt az én zöldfestékű vasas ládámnak balkézfelől való legalsó fiókjában vannak. Sigaatum in Nagy-Ajta die 15-ta mensis Februarii A. 1751.

Nagy-ajtai idősbik Cserei Mihály m. t. k.

(P. H.)

Praesentem copiam vero suo originali per illustrissimum dominum consiliarum gubernialem Alexium Cserei de Nagy Ajta coram nobis producto in omnibus conformem esse fide nostra mediante testamur. Claudiopoli die secunda mensis Junii Anno Domini Millesimo Octingessimo Vigesimo Octavo.

(P. H.) Ignatius Pál alias Palfi et (P. H.) Ludovicus Boér,
de Homoród Lövéte nob de Szkóré

Cancellistae Regio Guberniales.

Correcta per nos.

(Eredetije a gr. Tholdalagi-család radnótfájai levéltárában; hiteles másolata özv. Cserey Mihályné úrnő tulajdonában.)

Közli: SZÁDECZKY LAJOS.

Különfélék.

Székely népdal Oláhországról.

Egy művészi szerkezetű székely népdalt mutatok be, mely megérdemli a minél szélesebb körben való elterjedést. Már a feltűnően ódon forma is, mely a XVI—XVII. század egyházi énekeire emlékeztet, felköltheti iránta az érdeklődést. Még inkább felköltheti a tartalom, mely Erdély egyik sajtó sebére, a székely kivándorlásra irányozza a figyelmet.

Maga a bemutatott költemény aligha teljesen népies eredetű; bár az utolsó versszak tökéletlen rímje s a merész asszonance népies eredet mellett vallanak. El is van terjedve kivált az Oláhországba kivándorolt székelyek közt. Legalább egyik tanítványom egy onnan haza tért székely legény után írta le, ki e 12 sornyi szöveget is csak a dal folytonos újra-újra ismétlésével volt képes lediktálni.

Költeményünk dereka, a második versszak tünteti különösen föl az ismeretlen költő művészileg öntudatos eljárását. Itt az országszerte ismeretes „Kicsi falu, fehér ház: Hát te rózsám, mit csinálsz?” kezdetű népdalra utalva felidézi képzeletünkben azt az Oláhország közepében levő házat, melyben a messi idegenben rossz útra tévedt székely leányok „időkorán elvirúlnak.” Ide helyezi egy pillanatra gondolatban a tőle hűtlenül elszakadt kedvest s innen ered az a látszólagos ellenmondás, mintha egy hűtlen és egy hív s így tehát két rózsájáról beszélne.

A harmadik stropha az előbbi szomorú jelenet helyébe már kibékítő képet rajzol: a mennyegzői örömök rózsakoszorúját nyújtja a szeretője mellett itthon maradt hű székely hajadonnak, a ki odakünn a csábító arany hazájában a menyasszonyi koszorú helyett mihamar az elhervadást jelző czipruságat tűzhetne volna hajába.

Talán e rövid méltatás is felesleges volt. Elégge beszél magáért e szép költemény, melyet ajánlunk — színműíróink figyelmébe.

*

Oláhország messzi ország, idegen.

Jobb nekünk, lám, megmaradni, megmaradni idebenn.

Székely legény odaküjél¹⁾ elpusztul;

Székely leány bojérok közt időkorán elvirul.

Oláhország közepébe' van egy ház.

Édes rózsám, izend meg a galambodnak, mit csinálsz?

Ne izend meg, úgy is tudom, ott hervadsz.

Hej! elvesztett koszorúdért reggel-este sóhajtgatsz.

Ne menj, rózsám, ne menj oláh földre bé!

Látod, nyujtom marasztaló két karomat te feléd.

Ha méssz, tűzz' hajadba cziprus virágot;

Ha itt maradsz, majd én tűzők belé rózsá virágot.

(Sepsi-Kálnok.)

Közi: *Kanyaró Ferencz.*

¹⁾ Odakivül. Másolatunk szerint így is dalolják: *odakivel.*

— **Az erdélyi nemesség czímerei**-ből a II. füzet jelent meg a Siebmacher-féle Wappenbuch-ban (Nürnberg 1895) a Bauer és Raspe czég kiadásában, Csergheő Géza és Bárczay Oszkár szerkesztésében. Csergheő Gézát a buzgó, lelkes és kitűnő heraldikust, a csak nemrég még hatalmas életerőtől duzzadó, athléta termetű ny. őrnagyot azóta eltemettük s aggódva gondolunk rá, hogy az ő halálával e szép munka folytatása és befejezése nem fog-e ismét fenakadást szenvedni. Ebben a füzetben a következő családok czímerei közöltetnek: Erdélyi, Erős, Eszényi, Eva, Evinger, Fábíán, Fagygyas, Fajnik, Farkas, Faró, Fattyú, Faydasy, Fazakas, Fazékas, Fechkési, Fejér, Fejéredy, Fejérváry, Fejes, Fekete, Felsőszálláspataki, Felvinczy, Fenessy, Ferencz, Ferenczy, Fikker, Fiók, Flove, Fodor, Fóris, Földessy, Frenzl, Fronius, Fröge, Fúrós, Fülep, Für, Fűsűs, Gaál, Gaborjáni, Gadó, Gain, Gál, Galambos, Gálfalvi, Gálfy, Galgóczy, Gáll, Galli, Gányi, Gara, Gazda, Gécs, Gecező, Gedő, Gellén, Geöreögh, Gera, Geréb, Gerendy, Gergellaky, Gergely, Gernyeszeghi, Geszti, Gherendási, Gidófalvy, Gillyén, Gionthay, Giróthi, Gombási, Gombos, Gothárd, Grazi, Griff, Gulla, Gyány, Gyárfás, Gyarmathy, Gyerőffy, Gyöngyössi, Gyórfy, Győri, Györösy, Gyujtó, Gyulay, Gyurka, Haan (Kakas), Hagymásy, Haller (Köpeczi) Halmágyi, Hamar, Hangul, Hann, Haranghy, Hari, Harkányi, Harsányi, Hatfaludi, Hatházy, Hathy, Hatos, Haupt, Haydu, Hecht, Hegedűs, Hegyi, Helmen, Herczeg, Herczegszőlőssy, Hermán, Hermann, Hermanszeghy, Herr, Hidalmási, Hirán, Hirling, Hochmeister, Hodor, Horunt, Horváth, Hossmann, Hosszú, Hosszúfalusi, Hunyady, Huszár, Hutter, Ijgyártó, Illya családoké. A füzet a czímerleírásokat és czímerképeket hozza s ára 7 $\frac{1}{2}$ márka

— **Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek**-ből, melyeket Szilágyi Sándor szerkeszt nagy gonddal és lát el történeti bevezetésekkel, megjelent a 18-ik kötet, mely az 1683—1686. évek történetét mondja el és az országgyűlési actákat és a nevezetesebb államügyi okiratokat tartalmazza Az Akadémia kiadása. Ára 3 frt.

— **Milleniumi történet.** Az Athenaeum kiadásában megjelenő, A magyar nemzet története című tiz kötetes nagy munkának nem rég jelent meg a 45—48. füzete. A 45. 46. füzettel a harmadik kötet („Az Anjouk kora“) folytatása megszakított s a 47. és 48. füzetek a félben maradt második kötet („Az Árpádok kora“) folytatását képezik. Ezekben a füzetekben Marczali Henrik egyet. tanár III Béla uralkodásának és családi összeköttetéseinek ismertetésével veszi fel az Árpádházi királyok történelmének megszakított fonalát és Halics elfoglalását és a keresztes hadjáratok történetét ismerteti. A IV. könyv „A rendi alkotmány kezdete“ címet viseli és Magyarország állami, társadalmi és gazdasági életének új korszakába vezet bennünket, leírván Imre király és Endre herceg életét, valamint a magyar állam területének a Balkán felé terjeszkedését; tüzetesen ismertetvén az akkori belső állapotokat, birtokviszonyokat, a

rabszolgák helyzetét stb. A következő fejezetek az egyház és az állam közötti viszonyról, II. Endre adományozásairól, a magyar drámairodalom egyik legklasszikusabb alkotásának történelmi alakjáról, Gertrud királyné megöletéséről Bánk bán által, végül a II. Endre alatti szerzetes hadjáratok történetéről szólnak. Ez a korszak egyik legmozgalmasabb volt hazánk történetében, mert a most már hatalmasan kifejlődött nemzeti öntudat erős ellenállást fejt ki a hatalma delelőjén levő pápaság és az európai idegen áramlat befolyása ellen. Ezekhez a füzetekhez, a melyeknek szövege is igen érdekes, pompásan sikerült műmellékletek vannak csatolva.

— Az „**Új testamentum magyar nyelven,**“ melyet Pesthy Gábor fordított magyar nyelvre és adott ki Bécsben 1536-ban, új, az eredetihez hasonló nyomtatásban jelent meg a M. T. Akadémia kiadásában. Pesthy e művéből könyvtárainkban alig néhány példány található. Régisége, ritkasága és nyelv- és irodalomtörténeti becse készítette az Akadémia irodalomtörténeti bizottságát e munka újra nyomtatására, a mely igen szépen sikerült.

— Az **Athenaeum Képes-Irodalomtörténetéből** megjelent a 36-ik (utolsó előtti) füzet gazdag tartalommal s illusztrációval. E füzetben Beöthy Zsolt befejezi Jókai Mórról s a torradalom utáni regényirodalomról megkezdett értekezését. A 2-ik cikk egészen Madáchnak van szentelve, kinek Ember Tragédiájáról Alexander Bernát írt tanulmányt Ugyanő ír a füzetben a torradalom utáni drámairodalomról rövidebb összefoglaló cikket. A füzet utolsó cikkét: az 1830—1867. évek közé első műfordításról Radó Antal írta. A szövegképek közt találjuk Jókai svábhegyi nyaralójának s egy Beöthyhez írt legújabb levelének mását. A szövegben vannak még Vas Gereben, Degré Alajos, Beöthy László, P. Szathmáry Károly, Vadnai Károly, Madách Imre, Szigeti József, Dobsa Lajos, Rákosi Jenő, Szabó István arcképei, egy címkép s Madách dolgozószobája. Külön mellékletül van a füzethez csatolva Jókai 1893-iki arcképe és Deák Ferencznek egy Zichy Antalhoz intézett levelének hasonmása. Már csak egy füzet van hátra, melyben még egy cikk s a két kötethez tartozó képjegyzékek, név- és tárgymutató, címlapok s az előszó lesznek.

— **Mangold Lajos: A magyarok oknyomozó története** 3. javított kiadása jelent meg mostanában a Franklin-társulat kiadásában, a középtanodák VIII. osztálya számára. Mangold teljesen ura a magyar történet gazdag anyagának, irodalmának s munkája a legjobban rendezett, tömör, világos, és könnyen érthető iskolai munkák egyike, melyet számos középiskolában használnak előszeretettel és sikerrel. Egyik fő előnye a magyar történeti irodalom és források ügyes összeállítása a fejezetek elején és végén.

Vajda János költeményei jelentek meg nemrég Budapesten egy vaskos, díszes kötetben a Franklin-társulat kiadásában, 480 lapon, finom velin papíron, a költő arczképével. Vajda János a most élő magyar költők egyik legkiválóbbika, kinek borongós, bölcselkedő költészete nem annyira a szívet, mint az értelmet foglalkoztatja. Kisebb költeményei 1855-től a legújabb időig és elbeszélő költeményei vannak itt összeválogatva, gyönyörködtetésére az ő költészetében élvezetet és tanulságot találóknak. Ára 3 frt.

— **A német vendégszók** gyűjteményét adta ki Melich János jeles fiatal nyelvészünk, különnyomatként a Magyar Nyelvőrben megjelent közleményeiből (Budapest, 1895. 84 lap.) Ebből látjuk, hogy a magyarba átvett német szavak száma fölér a Miklosich által nyelvünkben kimutatott szláv szavakkal, a német hatás tehát ép olyan nagy, s talán ép olyan régi volt nyelvünkre, mint a szláv. E mű eredetileg a kolozsvári tud. egyetemnél, mint jutalmazott pályamű szerepelt s azóta írója átdolgozta.

— **Poe Edgár költeményei.** Az Olcsó Könyvtár 355-ik kötete Amerika híres költőjének Poe A. Edgárnak (1806—1849) költeményeiből ad közre gyűjteményt Ferenczi Zoltán fordításában. A gyűjtemény teljesen megismertet e szilaj költői lélekkel, ki megfoghatatlanságokra törekszik és sajátos eredetisége minden mívelt irodalomban helyet juttatott neki. Ára 30 kr.

— **Hasznos tudnivalók** cz. a. nyomdászati kézikönyvet írt és adott ki Ruzicska Gyula Kolozsvártt az Ajtai K. Albert könyvnyomdája szakmájában kitűnő nyomdavezetője. Régen érzett hiányt kíván pótolni e kis (64 l.), de kimerítő kézikönyvvel, melyben a nyomdászoknak, szedőknek a legszükségesebb tudnivalókat, gyakorlati útmutatásokat és szakmájok terén a leglényegesebb alapismereteket foglalja össze ügyesen, értelmesen, könnyen áttekinthetően. Ára 60 kr.

— **Himfy szerelmei** A Franklin-Társulat kiadásában és Gyulai Pál szerkesztésében jelentek meg az Olcsó Könyvtár 356. és 357. kötetében. Kisfaludy Sándornak Himfy szerelmei a század legelejétől maig épségben megőrizték az érdeklődés vonzódását, a gyöngéd érzelmek figyelmét, a költészet barátainak tiszteletét. Érzelmes lyrai költészetünk e nevezetes műve csinos kiállítású, tömött nyomású két külön kötetben kilenczedik kiadásban jelenik most meg. Egy-egy kötet ára 40 kr.

— **Verne Gyula összes munkáinak** egyedül jogosított képes magyar kiadásából a Franklin-Társulat már három érdekfeszítő könyvet bocsátott közre (A rejtelmes sziget. — Utazás a Holdba. — Utazás a Hold körül.) díszes kiállításban, s jelenleg a negyedik munka füzetes kiadása folyik. Az a hírneves francia írónak Jangada című regénye, nyolczszáz mértföld az Amazonon. Ebből ismét három füzet (a vállalat 24—26. füzete) hagyta el a sajtót. Verne e munkája

a világ legnagyobb folyamvidékét ismerteti meg; úgy szólva az ősvilágot tárja föl, növény- és állatvilágával s az ismeretek bővítését itt is a legváltozatosabb kalandok beleszővésével nyújtja. A fordítás is nagyon élvezhető, mert *Visi Imre* teljesítette, ki jól visszaadja a francia író könnyű és eleven elbeszélő modorát. Az új olcsó kiadásnak minden füzeté telve a francia eredeti kiadás képeivel s egy füzet ára csak 20 kr. Előfizethetni 5 füzetre 1 frtjával bármely könyvkereskedésben, vagy pedig a Franklin-Társulatnál.

Folyóiratok.

— *Budapesti Szemle* decz. füzetében *Láng Lajos* az Ausztriában lakó nemzetiségek arányáról értekezik; *Jobb Lajos* befejezi tanulmányát Washingtonról; úgyszintén *A. G.* a legfőbb kegyúri jogról; *Pallagi Gyula* Wedmore Frigyesnek „A külvárosi gyógyszerész” elbeszélését fordítja; *Csorba Ferenc* a londoni egyetem reformjáról értekezik; *Heinrich Gusztáv* a német lyrát mutatja be mai állásában. Az értesítőben több könyvbírálat olvasható.

— *Akadémiai Értesítő* novemberi füzetének egy része Széchenyi emlékének van szentelve: *Than Károly* megnyitó beszédének és *Lipthay Sándor*: „Széchenyi műszaki alkotásainak” közlése által; tovább *Brassai Sámuel*: „Az igazi positiv philosophiá”-ról értekezik; *Bartal Antal* jelentést tesz a magyarországi latinság szótáráról; *Fényi Gyula P. Menyhárh* Lászlónak Dél-Afrikában tett meteorológiai megfigyeléséről számol be; végül *Fraknói Vilmosnak*: „A magyar királyi kegyuri jog”-ról írott munkájából olvasunk ismertetést.

— *Magyar Nyelvőr* novemberi füzete egészen *Szarvas Gábor* emlékével foglalkozik. *Beöthy Zsolt* a füzet elején felhívást tesz közzé, hogy *Szarvas Gábornak* emléket állítsunk. *Vikár Béla*: *Szarvas Gábor* életrajzát adja; és végül *Szarvas Gábortól* van 3 érdekes közlemény: önéletrajz; három tanács; magyartalanságok. A füzethez az elhunyt szerkesztő arcképét mellékeltek.

— *Századok* nov. füzetében *Jakab Elek K. Gálffy Jánosnak* a Báthoriakhoz való viszonyát tárgyalja. Téves az az első lapon olvasható állítása, mintha *Izabella királyné* „Oppeln roskatag kastélyában évekig önkénytes száműzésében élt volna. Nem hogy évekig, de még egy napig sem lakott és élt ott; Erdélyből kizoríttatása után Lengyelországban élt s Erdélybe visszatéréseinek egyik főoka éppen a szerződésileg biztosított Oppeln át nem adása volt. Dr. *Fiók Károly* „Östörténet és kritika” cz. alatt polemizál *Munkácsi Bernáttal*; *Pór Antal Nagy Lajos* nejeről, *Erzsébet királynéről* kezd egy nagyobb tanulmányba; *Áldássy Antal* folytatja „Az 1707-iki ónodi országgyűlés” történetét.

— *Egyetemes Philologiai Közöny* nov. számában Dr. *Holosnyai Irén* Theognis születési helyét és idejét vizsgálja; *Mitrovics Gyula* folytatja az olympiai Zeus-templom leírását; *Rupp Kornél Komjáti Benedeknek* Erasmushoz való viszonyát tárgyalja; *Erdélyi László* bírálja dr. *Vass Bertalannak* Horváth Istvánról írott életrajzát. — A decz. számban *Gürtner Henrik* az első polgári tragoediáról értekezik; *Mitrovics Gyula* befejezi az olympiai Zeus-templom le-

írását; *Hornyánszky* Gyula a nemzeti eszmének a tudományhoz való viszonyáról értekezik; *Wigand* János vizsgálja Sophocles Antigonéjának hatását Csiky G. Vasemberére.

— *Irodalomtörténeti Közlemények* 3. füzetében: Dr. *Horeáth* Cyrill világiak régi magyar imádságos könyvekről értekezik; *Bayer* József a XVIII. évszáz Molière fordításait vizsgálja; *Császár* Elemér nagyobb tanulmányba kezd „Mikes „Törökországi Leveli“-nek keletkezése“ cz. alatt; *Balssa* József verses könyvet mutat be a század elejéről; *Révész* Kálmán kimutatja, hogy Budai Ferencz „Polgári Lexiconá“-t Sinay Miklós munkájából készítette; *Melich* János egy XVII. sz. magyar jezsuita-drámát mutat be, melyet az Andrassy-cs. Krasznahorkán levő családi levéltárában fedeztek fel.

— *Földrajzi Közlemények* 8. füzetét majdnem egészen *Czink* Lajos tanulmánya tölti be Cherso szigetéről. A többi részben társulati dolgok, választmányi ílés és vegyesek vannak.

— *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 5. füzetében *Lehoczky* Tivadar a Bereg megyében a XVIII. sz. első felében történt német telepítéséről értekezik. Az adattárban Dr. *Küffer* Béla közli a magyar főpapok és magyar király jóveldelmét 1186; helyreigazítván Endlichernek néhány tévedését; *Tagányi* Károly a földközösség történetéhez Zomboron közöl adalékokat; *Gróf Zichy* István Aspremont János Gobert grófnak gazdasági leveleit közli.

— 1848–49. *Történelmi Lapok* 22. száma Tamás András és Sándor László halálos ítéleteit hozza; *Kanitz* Ágost folytatja Kanitz S. naplójának közlését. A 23. számban *Szabó* Sámuel Bem tábornok parancskönyvét közli; *Kanitz* Ágost folytatja a napló közlését.

— *Protestáns Szemle* 9. füzetében Dr. *Szlávik* Mátyás a socialismusról és a kereszténységről kezd nagyobb tanulmányba; *Payr* Sándor folytatja Telekesi Török István életrajzát; *Paulik* János szintén folytatja a halhatatlansági eszme történetét.

— *Protestáns Közlöny* 45. száma a közelebb Kolozsvárt felállított ev. ref. theol. fakultás rövid történetét hozza. A 46. számban *Kovács* Dániel a székelyudvarhelyi ref. collegiumban a XVII. sz.-ban divatban levő „litteraria republica“-t írja le. 47. számban *Lázár* István az Ilias egyik jelenetét magyarázza. 49. számban *Kis* Albert értekezik Zwingliről és Kálvinról.

— *Sárospataki Lapok* *Maklár* Pap Miklós befejezi a sárospataki irodalmi kör történetét. A 45. szám Pap K. Gábor necrológiát hozza. A 46. számban *Zsoldos* Benő adalékokat közöl a Felső-Novajon 1860. ápril 14. tartott nevezetes protestáns gyűlésről. A 47. számban *Révész* Lajos a clermonti zsinat 800. évfordulója alkalmából a keresztes háborúkról ír; *Zsoldos* Benő folytatja az adatok közlését. A 48. számban *R. L. Pasteur* hitvallásával ismert meg.

— *Állatok Védelme* nov. (3.) számában *Sándor* József felolvasását közli: Krisztus és az állat cz. A decz. (4.) számban *Cs. Papp* József az agár jelképes szerepét mutatja ki Dante „Isteni színjátéká“-ban. *Széchy*né-Lorenz Josephine jó tanácsokat közöl, miat kell gondolni az állatokat télen; ugyanő fordít *Brehm* Alfréd-től a csimpanzról, mely érdekes betekintést nyújt az állatok lelki világába.

S. S.

